

МОНГОЛ
БИЧГИЙН
ГАРЫН
АВЛАГА-1

МОНГОЛ БИЧГИЙН
ГАРЫН АВЛАГА-1

МОНГОЛ БИЧГИЙН ГАРЫН АВЛАГА - I

(Төрийн албан хаагчдад зориулав)

Улаанбаатар
2023

ДАА 494
ННА 81.2Мон
М-692

МОНГОЛ БИЧГИЙН ГАРЫН АВЛАГА - I

(Төрийн албан хаагчдад зориулав)

Монгол бичгийн гарын авлага-I

Зохиогч: Б.Золжаргал
Б.Лхагважав
Х.Гэндэнпил
М.Хүрэлтогоо
Д.Баасанбат
Редактор: Б.Элбэгзаяа
Ц.Бумангэрэл

ISBN 978-9919-9099-0-1

Дизайнер: Ж.Халиунцэцэг
Цаасны хэмжээ: В5
Хэвлэлийн хуудас: 21 х.х
Хэвлэсэн тоо: 600

ГАРЧИГ

Өмнөх үг	7
I. МОНГОЛ БИЧГИЙН ЦАГААН ТОЛГОЙ.....	10
1.1. Монгол бичгийн үсгийн зурлага	10
1.2. Үсгийн нэмэлт зурлага	10
1.3. Монгол бичгийн цагаан толгой	11
Эгшиг үсэг.....	11
Гийгүүлэгч үсэг.....	12
1.4. Гадаад үсэг	24
1.5. Монгол тоо	31
II. ЭГШИГ ЗОХИЦОХ ЁС	32
Эр эгшиг	32
Эм эгшиг.....	32
Саармаг эгшиг	32
III. ДЭВСГЭР ҮСЭГ	36
Дэвсгэр гийгүүлэгчийг тогтоох арга.....	36
Дэвсгэр үсгийг таних арга	37
IV. ХОС ЭГШИГ	40
4.1. Эгшиг+Й+И	40
4.2. Эгшиг+И	41
V. УРТ ЭГШИГ	45
5.1. Эгшиг+Гийгүүлэгч+Эгшиг (Э+Г+Э).....	45
“Аа” урт эгшиг.....	45
“Ээ” урт эгшиг.....	46
“Ий” урт эгшиг.....	46
“Уу” урт эгшиг	46
“Оо” урт эгшиг.....	47

“Өө” урт эгшиг.....	47
“Үү” урт эгшиг.....	47
5.2. Эгшиг+Эгшиг (Э+Э).....	49
5.3. Дан Эгшиг (Э)	50
5.4 “ЭГЭЭ”, “ЭГЭГЭ”	50
VI. МОНГОЛ БИЧГЭЭР КОМПЬЮТЕРТ БИЧИХ АРГА ЗҮЙ	56
6.1. Монгол бичгийн гар суулгах.....	56
6.1.1. Эхлэх цэсээс суулгах.....	56
6.1.2. Хэл солих цэсээр дамжин суулгах.....	56
6.2. “Mongolian baiti” фонтыг тохируулах	58
6.3. Бичвэрийн чиглэлийг босоо болгох	58
6.4. Гарын байрлал	61
Унших эх	68
Сургаал үгийн хөрвүүлэг.....	74
Ном зүй	75

ӨМНӨХ ҮГ

Монгол бичиг бол Монголын түүх, соёл, мэдлэгийн санг олон үеийн турш өөртөө хадгалж шингээсэн хосгүй үнэт өв. Монгол хүн бүр үндэсний үнэт зүйл болсон монгол бичгээ эрхэмлэн дээдлэх, ажил алба, төрийн үйл хэрэгтээ хэрэглэж олон зууны туршид уламжилж ирсэн бичиг соёлоо өвлөн хадгалах, уламжлан залгамжлуулах нь ухамсарлавал зохих хариуцлагатай үүрэг юм. Ялангуяа нийтээр үндэснийхээ бичиг үсгээ өргөн дэлгэр хэрэглэхэд төрийн албан хаагчдын үлгэрлэл, манлайлал, үүрэг нөлөө их билээ.

2015 онд баталсан Монгол хэлний тухай хуулийн 11.1.2-т “Үндэсний бичгийн хөтөлбөрийг үе шаттай хэрэгжүүлж, зохих бэлтгэл хангасны үндсэн дээр төрийн болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллага албан хэргээ кирилл болон үндэсний хос бичгээр хөтлөн явуулна” гэж заасан байдаг. 1995-2005 онд “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр I”, 2008-2015 онд “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр II”-ыг тус тус хэрэгжүүлсэн. “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр I, II” хэрэгжсэнээр ерөнхий боловсролын сургуулийн VI-IX ангид “Монгол бичиг” хичээлийг судалж, иргэний болон боловсролын баримт бичгийг кирилл, монгол бичгээр зэрэгцүүлэн үйлдэх, ном, сурах бичиг зохиох, хөрвүүлэх, түүх, соёлын бүтээлийг нийтийн хүртээл болгох зэрэг олон үр дүн гарчээ. Гэвч “Бүх нийтэд монгол бичгийг сургах, нийтийн хэрэглээний бичиг болгох, хэрэглэх орчин бий болгох” зэрэг зорилтууд хангалтгүй хэрэгжиж ирэв. 2020 онд “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр III”-ыг баталсан бөгөөд энэхүү хөтөлбөрийн зорилго нь “Монгол хэлний тухай хууль”-д зааснаар 2025 оноос төрийн албан хэргийг кирилл болон үндэсний монгол бичгээр хөтлөн явуулах, цаашид бүх нийтээр монгол бичигт шилжих бэлтгэлийг бүрэн хангахад оршино.

Төрийн албан хаагчдын эх хэлний мэдлэг, чадварыг хөгжүүлэх, төрийн албан хэргийг монгол бичгээр хөтлөн явуулах, цаашид монгол бичигт шилжихэд монгол бичгийн гарын авлага, дүрмийн хураангуй, толь бичиг чухал хэрэгцээтэй байна. Ийм учраас ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн “Монгол хэлний тухай хууль”-д заасан үүргийнхээ хүрээнд МОНЦАМЭ агентлаг, МУИС, МУБИС, ШУТИС-ийн эрдэмтэн судлаачидтай хамтран төрийн албан хаагчдад зориулсан энэхүү монгол бичгийн гарын авлага” номыг бэлтгэв.

Тус гарын авлагыг “Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр III” болон “Төрийн албан хаагчдад зориулсан үндэсний бичгийн сургалтын хөтөлбөр”-ийн дагуу “Монгол бичгийн гарын авлага”, “Монгол бичиг заах аргын зөвлөмж”-ийг цувралаар бичиж боловсруулсан юм. Үүндээ монгол бичгийн дүрмийн

гол онолын ойлголт, тулгуур ухагдахуунууд, практик хэрэглээний дүрмийг хураангуйлан багцалж, бүдүүвч зураг, схем, хүснэгтэд оруулж зүй тогтлыг нь хялбар таньж ашиглах бололцоог хэрэглэгчдэд олгох талыг чухалчлан үзсэний зэрэгцээ ойлголтоо бататгах дадлага ажлыг орууллаа. Мөн мэдлэг чадварыг хөгжүүлэхэд төрийн албаны үйл ажиллагаатай холбоотой үг хэллэг, нэр томьёо, холбоо үг, хоршоо үг, бичвэр эх, хууль, дүрэм, журмаас оруулж, “Чингисийн билиг сургаал”-аас шигтгээ болгон хавсаргав. Энэ нь бичих чадвараас гадна унших чадвар, дадлыг хослуулан хөгжүүлэхэд хэрэгтэй билээ.

Эл гарын авлага нь төрийн албан хаагчид төдийгүй монгол бичгээ сурч, хэрэглэх хүн бүхний зөв уншиж бичих, дүрмийн мэдлэгээ дээшлүүлэх, хэрэглээ болгох үйлсэд нэгэн адил зориулагдаж байна.

Үндэсний бичиг үсэг түгэн дэлгэрч, өнө мөнх уламжлагдах болтугай!

ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэнгийн ЭНБД,

доктор (Ph.D), дэд профессор

О.Шинэбаяр

I. МОНГОЛ БИЧГИЙН ЦАГААН ТОЛГОЙ

1.1. МОНГОЛ БИЧГИЙН ҮСГИЙН ЗУРЛАГА

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Дараах зурлагуудын нэр, дүрсийг цээжилж тогтоох нь монгол бичиг сурах хамгийн эхний алхам юм.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

Зурлага		Нэр	Тайлбар
ᠲ	᠋ᠲ	Титэм	Титмийг зөвхөн үгийн эхэнд орсон эхний эгшиг үсэг бүрийн өмнө бичнэ. Мөн <i>н, л, м</i> гийгүүлэгч болон гадаад үгийн <i>е, х (h)</i> үсгүүдийн өмнө бичнэ. Үгийн дунд болон адагт ордоггүй.
ᠰ	᠋ᠰ	Шүд	Монгол бичигт хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг махбод юм. Ямагт үгийн дунд орно.
ᠨ	᠋ᠨ	Нуруу	Үсгийн зурлага, махбодыг хооронд нь холбох шулуун зурлага.
ᠰ	᠋ᠰ	Шилбэ	Шилбэ нь дангаар орохоос гадна нэмэлт тэмдэг авч <i>я (й), р, гадаад үгийн е, в, х</i> үсгийг бүтээдэг. Ихэвчлэн үгийн дунд орно.
ᠭ	᠋ᠭ	Гэдэс	Гэдэс нь дангаар үгийн эхэнд болон адагт ордоггүй. Харин гадаад үгийн адагт орсон <i>о</i> эгшгийг гэдсээр төгсгөнө.
ᠬ	᠋ᠬ	Нум	Нум нь <i>х, г</i> үсгийн гол махбод юм. Мөн үгийн төгсгөлд <i>и</i> эгшиг болон <i>р</i> гийгүүлэгчийг нумаар тэмдэглэдэг.
ᠭ	᠋ᠭ	Сүүл	Сүүл нь <i>а, э</i> эгшиг болон <i>н</i> гийгүүлэгчийн махбод юм. Ямагт үгийн адагт ордог.
ᠵ	᠋ᠵ	Цацлага	Цацлага нь <i>а, э</i> эгшгийн махбод юм. Үгийн адагт <i>б</i> эм үгийн <i>х, г</i> гийгүүлэгчийн дараа залгаж бичнэ. Бусад үед үгээс салангид бичнэ.
ᠯ	᠋ᠯ	Өлмий	Нумтай гийгүүлэгчийн дараах шилбийг өлмийгөөр төгсгөнө. Мөн зарим гадаад үсгийг өлмийгөөр төгсгөнө.
ᠰ	᠋ᠰ	Охор сүүл	Үгийн адагт дэвсгэрлэсэн <i>с, эр</i> үгийн <i>г</i> үсгийг охор сүүлээр төгсгөнө.
ᠴ	᠋ᠴ	Сэрээ эвэр	Сэрээ эвэр нь <i>ц, ч, гадаад үгийн ц, з</i> үсгийн махбод юм.
ᠵ	᠋ᠵ	Жалжгар эвэр	Жалжгар эвэр нь үгийн дунд орсон <i>ж, з</i> үсгийн махбод юм.

1.2. ҮСГИЙН НЭМЭЛТ ЗУРЛАГА

Монгол бичигт дараах ялгах зурлагыг ашиглан, шинэ үсэг бүтээж, ижил

бүтэцтэй бусад үсгээс ялгана. Ийм учир ялгах зурлагын нэр, дүрсийг сайтар тогтоож авбал үндсэн зурлагыг мэдэж авахтай адил монгол бичгийг сурахад илүү хялбар болно.

Үсгийн махбод	Зурлагын нэр, тайлбар
	Дан дусал. Шүдний өмнө дан дусал тавьж <i>н</i> гийгүүлэгч үсгийг бүтээнэ.
	Давхар дусал. Эр үгийн <i>г</i> үсгийн өмнө, <i>ш</i> гийгүүлэгчийн хойно нь бичнэ.
	Эвэр. Титэм, шүдний хойно нь нэмж <i>л</i> үсгийг бүтээнэ.
	Гээг. Титэм, шүдний хойно нь нэмж <i>м</i> үсгийг бүтээнэ.
	Өргөс. Шилбэ болон нуманд нэмж <i>р</i> үсгийг бүтээнэ.
	Зартиг. <i>б, ц (ч)</i> үсгийн махбодод нэмж <i>ф</i> , гадаад үгийн <i>з</i> үсгийг бүтээнэ.
	Битүү зартиг. Сэрээ эврийн хурц өнцөгт нэмж гадаад үгийн <i>ц</i> үсгийг бүтээнэ.

Дадлага 1. Дараах монгол бичгээр бичсэн үгийг зурлагаар нь нэрлэн бичээрэй.

→ ∞ ∞ ∞ ∞

1. Намар: *Титэм, дусал, шүд, гээг, гэдэс, өргөстэй нум*
2. Морь:
3. Хүн:
4. Гэгээ:

1.3. МОНГОЛ БИЧГИЙН ЦАГААН ТОЛГОЙ

ЭГШИГ ҮСЭГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол хэлний үндсэн 7 эгшгийг монгол бичгийн дармал болон бичмэл тигээр үгийн эхэнд, дунд, адагт хэрхэн тэмдэглэдгийг хүснэгтлэн үзүүлэв.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

Кирилл үсэг	А		Э		И	
	дармал	бичмэл	дармал	бичмэл	дармал	бичмэл
Эхэнд	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ
Дунд	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ
Адагт	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ
	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ

Кирилл үсэг	О		У		Ө		Ү	
	дармал	бичмэл	дармал	бичмэл	дармал	бичмэл	дармал	бичмэл
Эхэнд	᠋ᠣ	ᠣ	᠋ᠤ	ᠤ	᠋ᠥ	ᠥ	᠋ᠦ	ᠦ
Дунд	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ
Адагт	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ

Дадлага 2. Эгшиг үсгийн зурлагуудыг дуурайн бичнэ үү.

Дадлага 3. Эгшиг үсгээс бүтсэн үеүдийг дуурайн бичнэ үү.

ГИЙГҮҮЛЭГЧ ҮСЭГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Зарим гийгүүлэгч үсэг нь үгийн эхэнд, дунд, адагт өөр өөр зурлагатай, өөр өөр махбодоор бүтэх нь бий. Тийм учир монгол бичгийн гийгүүлэгч үсгийг эгшгээр амилуулсан үеэр заадаг уламжлалтай.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

Н үсэг

Кирилл үсэг		Н	НА/НЭ		НИ	НО/НУ	НӨ/НҮ
Эхэнд	Дармал	᠋ᠨ	ᠨ		ᠨ	ᠨ	ᠨ
	Бичмэл	ᠨ	ᠨ		ᠨ	ᠨ	ᠨ
Дунд	Дармал	ᠨ	ᠨ		ᠨ	ᠨ	
	Бичмэл	ᠨ	ᠨ		ᠨ	ᠨ	
Адагт	Дармал	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	
	Бичмэл	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	

Санамж:

- Үндсэн долоон эгшгийн а, э хоёр, о, у хоёр, мөн ө, ү хоёр эгшиг бүтэц зурлага ижил тул цаашид эдгээр эгшгээр бүтсэн үе, үгийг хүснэгтэд нэгтгэн тэмдэглэж оруулав.
- н үсэг үгийн дунд дэвсгэрлэвэл дан *шүдээр*, ардаа эгшигтэй бол өмнө нь *дусал* тавина.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл сүүлээр, ардаа цацлага а, э эгшигтэй бол өмнө нь *дусал* тавина.

Л үсэг

Кирилл үсэг		Л	ЛА/ЛЭ		ЛИ	ЛО/ЛУ	ЛӨ/ЛҮ
Эхэнд	Дармал	ᠯ	ᠯᠠ		ᠯᠢ	ᠯᠣ	ᠯᠥ
	Бичмэл	ᠯ	ᠯᠠ		ᠯᠢ	ᠯᠣ	ᠯᠥ
Дунд	Дармал	ᠯ	ᠯᠠ		ᠯᠢ	ᠯᠥ	
	Бичмэл	ᠯ	ᠯᠠ		ᠯᠢ	ᠯᠥ	
Адагт	Дармал	ᠯ	ᠯᠠ	ᠯᠡ	ᠯᠢ	ᠯᠥ	
	Бичмэл	ᠯ	ᠯᠠ	ᠯᠡ	ᠯᠢ	ᠯᠥ	

М үсэг

Кирилл үсэг		М	МА/МЭ		МИ	МО/МУ	МӨ/МҮ
Эхэнд	Дармал	ᠮ	ᠮᠠ		ᠮᠢ	ᠮᠣ	ᠮᠥ
	Бичмэл	ᠮ	ᠮᠠ		ᠮᠢ	ᠮᠣ	ᠮᠥ
Дунд	Дармал	ᠮ	ᠮᠠ		ᠮᠢ	ᠮᠥ	
	Бичмэл	ᠮ	ᠮᠠ		ᠮᠢ	ᠮᠥ	
Адагт	Дармал	ᠮ	ᠮᠠ	ᠮᠡ	ᠮᠢ	ᠮᠥ	
	Бичмэл	ᠮ	ᠮᠠ	ᠮᠡ	ᠮᠢ	ᠮᠥ	

Дадлага 4. Н, Л, М үсгээс бүтсэн үеийг дуурайн бичнэ үү.

ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ
ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ

Дадлага 5. Үгсийг дуурайн бичнэ үү.

нам	лам-а	мал	ном	нуму	мөн	ама	эм-э	он
ᠨᠠᠮ	ᠯᠠᠮ-ᠠ	ᠮᠠᠯ	ᠨᠣᠮ	ᠨᠤᠮᠤ	ᠮᠥᠨ	ᠠᠮᠠ	ᠡᠮ-ᠡ	ᠣᠨ
.....								

Б үсэг

Кирилл үсэг		Б	БА/БЭ	БИ	БО/БУ	БӨ/БҮ
Эхэнд	Дармал	Ф	Ф	Ф	Ф	Ф
	Бичмэл	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ
Дунд	Дармал	Ф	Ф	Ф	Ф	
	Бичмэл	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	
Адагт	Дармал	Ф	Ф	Ф	Ф	
	Бичмэл	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	

Санамж:

- б үсгийн араас шүд, шилбийг (ᠪᠠ, ᠪᠡ) шууд залгана.
- гэдсийг залгахдаа нум дотор нь багтааж (ᠪ) бичнэ.

Дадлага 6. Дуурайн бичнэ үү.

ав	нэмэв	бэлэн	авав	эвлэл	онов	олон	болов	бум	олов
ᠠᠪ	ᠨᠡᠮᠡᠪ	ᠪᠡᠯᠡᠨ	ᠠᠪᠠᠪ	ᠡᠪᠯᠡᠯ	ᠣᠨᠣᠪ	ᠣᠯᠣᠨ	ᠪᠣᠯᠣᠪ	ᠪᠤᠮ	ᠣᠯᠣᠪ
.....									

Х үсэг

Кирилл үсэг		Х		ХА	ХЭ	ХИ	ХО / ХУ	ХӨ / ХҮ
Эхэнд	Дармал	ᠬ	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ
	Бичмэл	ᠬ	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ
Дунд	Дармал	ᠬ	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ
	Бичмэл	ᠬ	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ
Адагт	Дармал			ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ
	Бичмэл			ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ

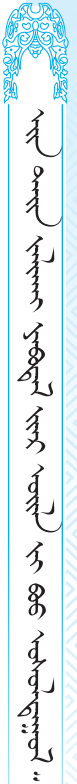

Санамж:

- х үсгийг эр, эм үгэнд зурлагаар ялгаж тэмдэглэнэ.
- Эр үгийн эхэнд *зэртигтай* нум болон шүд (ᠬ) -ээр бичнэ.
- Үгийн дунд хоёр шүд (ᠬ) -ээр бичнэ.
- Үгийн адагт орхиц а эгшгийн өмнөх х гийгүүлэгчийг хоёр шүдний ард охор сүүл (ᠬ) -тэй бичнэ.
- Эм үгийн х үсгийг нум (ᠬ) -аар тэмдэглэнэ.
- ө, ү үсгийг залгахдаа б үсгийн адил нум дотор багтааж (ᠬ) бичнэ.

Г үсэг

Кирилл үсэг		Г		ГА	ГЭ	ГИ	ГО / ГУ	ГӨ / ГҮ
Эхэнд	Дармал	ᠭ	ᠭ	ᠭᠠ	ᠭᠡ	ᠭᠢ	ᠭᠣ	ᠭᠤ
	Бичмэл	ᠭ	ᠭ	ᠭᠠ	ᠭᠡ	ᠭᠢ	ᠭᠣ	ᠭᠤ
Дунд	Дармал	ᠭ	ᠭ	ᠭᠠ	ᠭᠡ	ᠭᠢ	ᠭᠣ	ᠭᠤ
	Бичмэл	ᠭ	ᠭ	ᠭᠠ	ᠭᠡ	ᠭᠢ	ᠭᠣ	ᠭᠤ
Адагт	Дармал	ᠭ	ᠭ	ᠭᠠ	ᠭᠡ	ᠭᠢ	ᠭᠣ	ᠭᠤ
	Бичмэл	ᠭ	ᠭ	ᠭᠠ	ᠭᠡ	ᠭᠢ	ᠭᠣ	ᠭᠤ

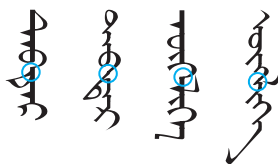

Санамж:

- х үсгийн өмнө давхар дусал тавьж (ㄱ) үсгийг бүтээнэ.
- г үсгийг эр, эм үгэнд зурлагаар ялгаж тэмдэглэнэ.
- Үгийн дунд дэвсгэрлэвэл хоёр шүд (ㅈ)-ээр, ардаа эгшигтэй бол давхар дусал (ㅊ)-тай бичнэ.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл хоёр шүдний ард охор сүүл (ㅊ)-тэй бичнэ.
- Эм үгийн г үсгийг нум (ㄴ)-аар тэмдэглэнэ.
- ө, ү үсгийг залгахдаа б үсгийн адил нум дотор нь багтааж (ㅍ) бичнэ.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл шилбэ, цацлага (ㅍ)-аар бичнэ.

Дадлага 7. Холбоо үгийг дуурайн бичнэ үү.

хүн ам	хөх бэх	өглөг өгөх	хаалга нээх	бэлэг авах	үг хэлэх	нүх ухах	алба хаах	үүл нүүх
.....								

Цахимд дармал тигээр бичихэд үгийн дунд “б” дэвсгэр, эм үгийн “г” дэвсгэрийн араас бусад гийгүүлэгч үсэг залгахад яльгүй догол гарах нь бий.

Бичмэл тигээр догол гаргахгүй бичдэгийг анхаарна уу.

Нг үсэг

Кирилл үсэг		нг
Дунд	Дармал	ᠨᠭ
	Бичмэл	ᠨᠭ
Адагт	Дармал	ᠨᠭ
	Бичмэл	ᠨᠭ

Санамж:

- нг үсэг үгийн дунд болон адагт зөвхөн дэвсгэрлэж орно.
- нг үсгийн өмнө дусал тавихгүй.
- нг үсэг үгийн дунд дэвсгэрлэвэл шүд, нумаар бичнэ.
- нг үсэг үгийн адагт дэвсгэрлэвэл шүд, шилбэ, цацлагаар бичнэ.

Т / Д үсэг

Кирилл үсэг		Т	Д		ТА/ДА ТЭ/ДЭ	ТИ ДИ	ТО/ДО ТУ/ДУ	ТӨ/ДӨ ТҮ/ДҮ
Эхэнд	Дармал	ᠲ	ᠳ		ᠲᠠ	ᠲᠢ	ᠲᠤ	ᠲᠥ
	Бичмэл	ᠲ	ᠳ		ᠲᠠ	ᠲᠢ	ᠲᠤ	ᠲᠥ
Дунд	Дармал	ᠲᠠ	ᠲᠠ	ᠲᠡ	ᠲᠢ	ᠲᠣ	ᠲᠥ	
	Бичмэл	ᠲᠠ	ᠲᠠ	ᠲᠡ	ᠲᠢ	ᠲᠣ	ᠲᠥ	
Адагт	Дармал	-	ᠲᠠ	ᠲᠡ	ᠲᠢ	ᠲᠣ	ᠲᠥ	
	Бичмэл	-	ᠲᠠ	ᠲᠡ	ᠲᠢ	ᠲᠣ	ᠲᠥ	

Санамж:

- т, д үсгийг үгийн эхэнд буруу харсан гэдэс болон шүд (ᠲ)-ээр бичнэ.
- Үгийн дунд ардаа эгшигтэй бол гогцоотой шилбэ (ᠲ)-ээр бичнэ
- Д үсэг үгийн дунд дэвсгэрлэвэл гэдэс, шүд (ᠲ)-ээр бичнэ.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл гэдэс, сүүл (ᠲ)-ээр бичнэ.
- Эд, дэд гэх мэт өвөрмөц бичлэгтэй цөөн үг болон гадаад үгийн адагт дэвсгэрлэвэл гогцоотой шилбийн араас өлмий (ᠲ)-өөр төгсгөнө.

Дадлага 8. Дуурайн бичнэ үү.

дагах	дахих	дөхөх	тавих	тамга	тэгэх	тогоо	дэлгэмэл	тэмээ	даллах
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

С үсэг

Кирилл үсэг		С	СА/СЭ	СИ	СО/СУ	СӨ/СҮ
Эхэнд	Дармал	с	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ
	Бичмэл	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ
Дунд	Дармал	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	
	Бичмэл	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	
Адагт	Дармал	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	
	Бичмэл	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	

Санамж:

- Үгийн эхэнд бичихдээ нурууны өмнө талаас завж татна.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэвэл завжийг охор сүүлээр төгсгөнө.

Ш үсэг

Кирилл үсэг		Ш	ША/ШЭ	ШИ	ШО/ШУ	ШӨ/ШҮ
Эхэнд	Дармал	ш	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ
	Бичмэл	ш	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ
Дунд	Дармал	ш	ᠰ	ᠰ	ᠰ	
	Бичмэл	ш	ᠰ	ᠰ	ᠰ	
Адагт	Дармал		ᠰ	ᠰ	ᠰ	
	Бичмэл		ᠰ	ᠰ	ᠰ	

Санамж:

- с үсгийн завжны ард давхар дусал тавьж ш үсгийг бүтээнэ.
- зөвхөн ши үеийг давхар дусалгүй бичнэ.
- ши үеийг гадаад үгэнд давхар дусалтай бичнэ.

Дадлага 9. Дуурайн бичнэ үү.

титэм	шүд	шилбэ	гэдэс	нум	сүүл	өлмий	үе	сандал	шат
.....									

Й (Я) үсэг

Кирилл үсэг		Й	ЙА (Я) ЙЭ (Е)		ЙИ	ЙО (Ё) ЙУ (Ю)	ЙӨ ЙҮ (Ю)
Эхэнд	Дармал	й	я		и	о	ө
	Бичмэл						
Дунд	Дармал	й	я		и	ө	
	Бичмэл						
Адагт	Дармал	-	з	з	з	а	
	Бичмэл	-					

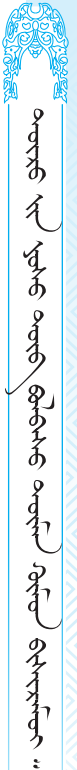

Санамж:

- Үгийн эхэнд *титэмтэй этгээр шилбээр* бичнэ.
- Үгийн дунд *этгээр шилбээр* бичнэ.
- Үгийн адагт *цацлага а, э* эгшгийн өмнө *нумаар* бичнэ.

Дадлага 10. Дуурайн бичнэ үү.

.....									

[illegible][illegible]

- *p* үсгийг үгийн эхэнд, дунд *өргөстэй шилбээр* бичнэ.
- Үгийн адагт дэвсгэрлэсэн болон цацлага *a*, *э* эгшгийн өмнө *өргөстэй нумаар* бичнэ.

Дадлага 11. Холбоо үгийг дуурайн бичнэ үү.

бага ангийн багш	их дээд сургууль	үйлдвэрийн дарга	алслагдсан бүс нутаг	орон нутгийн удирдлага	төрийн алба
.....					

Ц / Ч үсэг

Кирилл үсэг		Ц/Ч	ЦА/ЧА ЦЭ/ЧЭ	ЦИ ЧИ	ЦО/ЧО ЦУ/ЧУ	ЦӨ/ЧӨ ЦҮ/ЧҮ
Эхэнд	Дармал	ч	Ч	Ч	Ч	Ч
	Бичмэл	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠥ
Дунд	Дармал	ч	Ч	Ч	Ч	
	Бичмэл	ᠴ	ᠴ	ᠴ	ᠴ	
Адагт	Дармал	-	ᠴ	Ч	Ч	
	Бичмэл	-	ᠴ	Ч	Ч	

Санамж:

- ц, ч үсгийн махбодыг сэрээ эвэр гэнэ.
- ц, ч үсгийг бичихдээ нуруугаа татаад, өмнө талд нь сэрээ эврийг татаж нийлүүлнэ.
- Сэрээ эврийн зүүн доод өнцгийг хурц гаргаж бичнэ.

Дадлага 12. Холбоо үгийг дуурайн бичнэ үү.

сургалтын төлөвлөгөө	сурах бичиг	төсөв батлах	цэргийн албан хаагч	санал асуулга	нэг цэгийн үйлчилгээ
ᠴᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠴᠠᠭᠤ	ᠴᠠᠭᠤ	ᠴᠠᠭᠤ	ᠴᠠᠭᠤ ᠴᠠᠭᠤ	ᠴᠠᠭᠤ	ᠴᠠᠭᠤ
.....					

3 / Ж үсэг

Кирилл үсэг		З/Ж	ЗА/ЗЭ ЖА/ЖЭ	ЗИ ЖИ	ЗО/ЗУ ЖО/ЖУ	ЗӨ/ЗҮ ЖӨ/ЖҮ
Эхэнд	Дармал	з	з	з	з	з
	Бичмэл	з	з	з	з	з
Дунд	Дармал	ж	ж	ж	ж	ж
	Бичмэл	ж	ж	ж	ж	ж
Адагт	Дармал	-	з	ж	ж	ж
	Бичмэл	-	з	ж	ж	ж

Санамж:

- ж, з үсгийг үгийн эхэнд *титэмтэй шилбэ* (з)-ээр бичнэ.
- Үгийн дунд *жалжгар эвэр* (ж)-ээр бичнэ. Үүнийг ц, ч үсгийнх шиг хурц өнцөгтэй бичихгүй.

Дадлага 13. Дараах үгсийг үеэр таслан уншиж хуулан бичнэ үү.

ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж
.....															

Дадлага 14. Дараах үгсийг үеэр таслан уншиж хуулан бичнэ үү.

ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж	ж
.....															

Дадлага 15. Дараах холбоо үгийг уншиж хуулан бичнэ үү.

ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ
.....												

Дадлага 16. Дараах холбоо үгийг уншаад, кирилл үсгээр хөрвүүлэн бичнэ үү.

ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ
.....											

Дадлага 17. Кирилл үсгээр галиглан бичсэн холбоо үгийг монгол бичигт хөрвүүлнэ үү.

Албан тушийал-ун тодурхайилалта, хөрүнггэ орулг-а-йин мэдэгүлгэ, мэргэжил-үн түбшин-ү үнэлэгэ, мэргэжил мэдэлгэ хандулг-а, бүтүцэ зохийан байигулулта, төб байигулулг-а, сула орун тог-а

.....												
-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Дадлага 18. Кирилл үсгээр галигласан эхийг монгол бичгээр бичнэ үү.

Төрү-ийн өндүр албан тушийалтан-у зэргэ зинда, тэгүн-тэи адалидхаху төрү-ийн албан тушийалтан-у зэргэлэл-и төрү-ийн албан-у төб байигулулг-а-ийн санал-и үндүсүлэн улус-ун йэхэ хурал тогтаган-а.

Эх сурвалж: Монгол Улсын төрийн албаны тухай хууль.

1.4. ГАДААД ҮСЭГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол бичгээр гадаад үгийг тэмдэглэхэд түлхүү хэрэглэдэг, монгол үгэнд төдийлөн ордоггүй үсгийг гадаад үсэг гэнэ.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

Э / Е / В үсэг

Кирилл үсэг		Э/Е	В	ВА	ВЕ	ВИ	ВО	ВУ
Эхэнд	Дармал	Ү	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ
	Бичмэл	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ	ᠦ
Дунд	Дармал	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ	ᠦ
	Бичмэл	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ	ᠦ
Адагт	Дармал	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ	ᠦ
	Бичмэл	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ	ᠦ

Санамж:

- э/е үсгийг үгийн эхэнд *титэмтэй* бичнэ.
- э/е, в үсгийн гол махбод нь *матгар шилбэ* юм.
- Шилбэний үзүүрийг доош матийлган татаж төгсгөнө.

Санамж:

- б үсгийн гэдсэнд зартиг нэмж ф үсгийг бүтээнэ.

Дадлага 20. Дараах үеийг дуурайн бичнэ үү.

.....									

К үсэг

Кирилл үсэг		К	КА	КЕ	КИ	КО	КУ
Эхэнд	Дармал						
	Бичмэл						
Дунд	Дармал						
	Бичмэл						
Адагт	Дармал						
	Бичмэл						

Санамж:

- Эм үгийн х, г үсгийн нум дотор гол нуруу татаж к үсгийг бичнэ.

Дадлага 21. Дараах үе, үгийг дуурайн бичнэ үү.

.....									

Ц үсэг

Кирилл үсэг		Ц	ЦА	ЦЕ	ЦИ	ЦО	ЦҮ
Эхэнд	Дармал	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠡ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠤ
	Бичмэл	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠡ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠤ
Дунд	Дармал	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠡ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠤ
	Бичмэл	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠡ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠤ
Адагт	Дармал	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠡ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠤ
	Бичмэл	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠡ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠤ

Санамж:

- Сэрээ эврийн хурц өнцгийг гогцооруулан битүү зартигтай татаж гадаад үгийн ц үсгийг бичнэ.

З үсэг

Кирилл үсэг		З	ЗА	ЗЕ	ЗИ	ЗО	ЗҮ
Эхэнд	Дармал	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
	Бичмэл	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
Дунд	Дармал	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
	Бичмэл	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
Адагт	Дармал	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
	Бичмэл	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ

Санамж:

- Сэрээ эврийн хурц өнцгөөс доош зартигийг татаж гадаад үгийн з үсгийг бичнэ.

Дадлага 22. Дараах үеийг дуурайн бичнэ үү.

ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠡ	ᠴᠢ	ᠴᠣ	ᠴᠤ	ᠴ	ᠴᠠ	ᠴᠡ	ᠴᠢ
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Х үсэг

Кирилл үсэг		Х	ХА	ХЕ	ХИ	ХО	ХҮ
Эхэнд	Дармал	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ
	Бичмэл	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ
Дунд	Дармал	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ
	Бичмэл	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ
Адагт	Дармал	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ
	Бичмэл	ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ

Санамж:

- х үсгийг хэвтээ ᠔ үсэгтэй адил бичих боловч гогцоог нь битүүлэлгүй хөндий татаж нуруутай залган бичнэ.

Дадлага 23. Дараах үе, үгийг дуурайн бичнэ үү.

ᠬ	ᠬᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠬᠤ	ᠬᠠᠨ	ᠬᠡᠭ	ᠬᠢᠨ	ᠬᠣᠨ
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Ж үсэг

Кирилл үсэг		Ж	ЖА	ЖЕ	ЖИ	ЖО	ЖҮ
Эхэнд	Дармал	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
	Бичмэл	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
Дунд	Дармал	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
	Бичмэл	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
Адагт	Дармал	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ
	Бичмэл	ᠵ	ᠵᠠ	ᠵᠡ	ᠵᠢ	ᠵᠣ	ᠵᠤ

Санамж:

- ж үсгийг титмийн дээр хөндий нум татаж бичнэ.

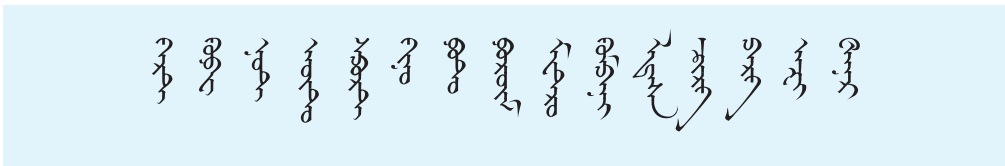
Дадлага 24. Дараах үе, үгийг дуурайн бичнэ үү.

ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ
.....							

Дадлага 25. Өвөрмөц бичлэгтэй үгийг толь бичиг ашиглан хөрвүүлнэ үү.

тэнгэр	агшин	оюу	очир	ембүү
.....				

Дадлага 26. Дараах үгсийг уншина уу.

Дадлага 27. Дараах үгсийг уншаад, кирилл үсгээр хөрвүүлэн бичнэ үү.

ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ
.....												

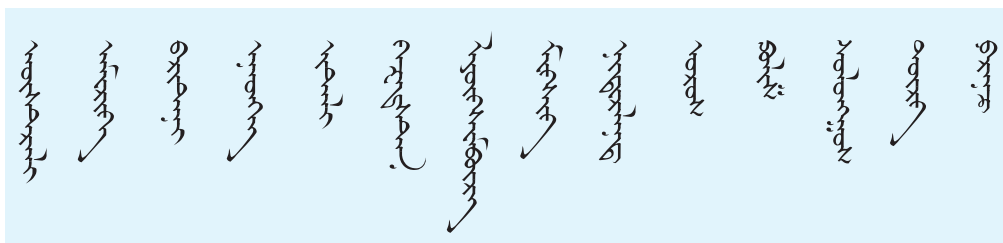

ᠳᠠᠳᠯᠠᠭ᠎ᠠ 28. ᠳᠠᠷᠠᠭᠠᠨ ᠤᠯᠤᠰ ᠨᠠᠭᠢᠷᠢᠭ ᠤᠨᠰᠢᠨᠠ ᠠᠭᠤᠨᠢᠭᠡᠢᠨᠭᠡᠢ ᠬᠡᠪᠢᠨᠨᠢ ᠠᠭᠤᠨᠢ.

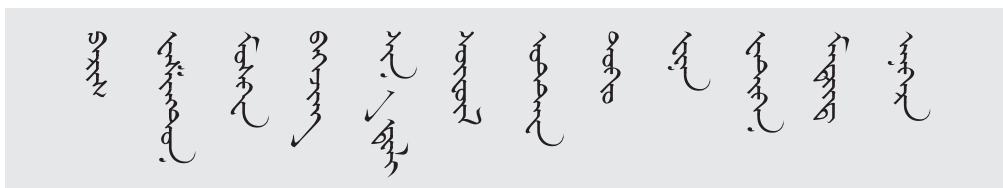
Дадлага 28. Дармал тигээр бичсэн үгсийг бичмэл тигээр хичээнгүй хуулж бичнэ үү.

ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ	ᠳᠠᠳᠠᠳ
.....											

Дадлага 29. Дараах улсын нэрийг уншина уу.

Дадлага 30. Дараах хотын нэрийг уншина уу.

Дадлага 31. Долоо хоногийн төвөд, санскрит, монгол нэрийг хөрвүүлэн бичнэ үү.

Даваа Сумьяа Саран	Мягмар Ангараг Улаан нүдэн	Лхагва Буд Үлэмж	Пүрэв Бархасбадь Гадас	Баасан Сугар Цолмон	Бямба Санчир Ховдог эмгэн	Ням Адьяа Наран
.....						

Дадлага 32. Дармал тигээр бичсэн үгийг бичмэл тигээр хичээнгүй хуулж бичнэ үү.

1. –	2. –	3. –	4. –
.....			
5. –	6. –	7. –	8. –
.....			

1.5. МОНГОЛ ТОО

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол бичигт тооны цифрийг дараах байдлаар тэмдэглэнэ.

ҮНДСЭН МЭДЛЭГ

Араб	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
Бичмэл										
Дармал										
Монгол бичгээр										

II. ЭГШИГ ЗОХИЦОХ ЁС

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол хэлний эгшиг авиаг эр (а, о, у), эм (э, ө, ү), саармаг (и) гэж гурав ангилна. Монгол хэлний эгшиг зохицох ёс гэдэг нь үгийн тэргүүн үед орсон эгшиг хойших эгшийг **хүйсээр зохицуулан** дагуулах ёс юм.

Монгол бичигт үгийн дунд орсон а, э эгшийг адилхан, о, у, ө, ү эгшийг адилхан бичдэг боловч тэргүүн үеийн **эгшгээр зохицуулан** дуудна. Жишээлбэл: “насун” гэдэг үгийн хоёр дахь үед “у” эгшиг байгаа боловч орчин цагийн монгол хэлэнд “а” эгшгээр дуудна. Мөн монгол бичгээрх үгийг үелж уншихдаа үгийн тэргүүн үеэс хойш орсон гэдсийг эр үгэнд у, эм үгэнд ү эгшгээр дуудна. Жишээлбэл:

	өбөрмицэ онцалиг		тэртүү йосу
	өвөрмөц онцлог		тэрт ёс

ЭР ЭГШИГ

Үгийн эхэнд эр (а, о, у) эгшиг орвол үүний араас эр болон саармаг эгшиг орно. Жишээлбэл:

	арадчилагсан		байалиг		тулгаагури
	ардчилсан		баялаг		тулгуур

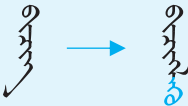
ЭМ ЭГШИГ

Үгийн эхэнд эм (э, ө, ү) эгшиг орвол үүний араас эм болон саармаг эгшиг орно. Жишээлбэл:

	эрхимлэгсэн		зөвшийэрэл
	эрхэмлэсэн		зөвшөөрөл

СААРМАГ ЭГШИГ

Саармаг эгшгээс бүтсэн үгийг эм үгийн адил хувилгана. Жишээлбэл:

	бичиглэхү		билигтэн
	бичиглэх		билигтэн

၁။ အသံအလုံးစုံ
 ၂။ အသံအလုံးစုံ
 ၃။ အသံအလုံးစုံ
 ၄။ အသံအလုံးစုံ
 ၅။ အသံအလုံးစုံ
 ၆။ အသံအလုံးစုံ
 ၇။ အသံအလုံးစုံ
 ၈။ အသံအလုံးစုံ
 ၉။ အသံအလုံးစုံ
 ၁၀။ အသံအလုံးစုံ

Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байна.

Дадлага 37. Дараах холбоо үгийг хөрвүүлнэ үү.

Төрийн албан хаагч, тушаал шийдвэр, дүрэм журам, аймаг сум, монгол орон, үйл ажиллагаа, шийдвэр гаргах, материал бүрдүүлэх, бичиг баримт төлөвлөх, зөвлөмж боловсруулах, дүгнэлт гаргах, хамт олон удирдах, улс төр, эдийн засаг, нийгэм соёл, үндсэн цалин, нэмэгдэл хөлс, хөгжил дэвшил

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Дадлага 38. “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-аас хөрвүүлнэ үү.

Аюулгүй байдлын бодлого цогц байх, Монгол Улсын оршин тогтнохуйн аюулгүй байдал, эдийн засгийн аюулгүй байдал, дотоод аюулгүй байдал, хүний аюулгүй байдал, хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал, мэдээллийн аюулгүй байдал харилцан хангагдсанаар уялдаатай үндэсний аюулгүй байдал баталгаажна.

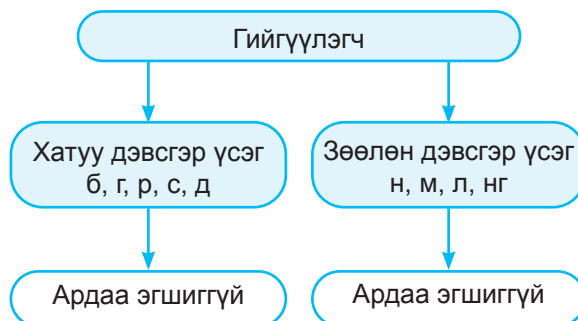
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

III. ДЭВСГЭР ҮСЭГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Монгол бичигт гийгүүлэгчийг дэвсгэр гийгүүлэгч, үл дэвсгэрлэх гийгүүлэгч гэж хоёр ангилдаг. Үгийн дунд гийгүүлэгчийн өмнө болон үгийн адагт ардаа эгшиггүй орж болдог гийгүүлэгчийг **дэвсгэр үсэг** гэнэ. Дэвсгэр үсгийг **хатуу дэвсгэр, зөөлөн дэвсгэр** гэж хоёр ангилна.

Хатуу, зөөлөн дэвсгэрээс бусад гийгүүлэгчийг үл дэвсгэрлэх үсэг гэнэ. Үл дэвсгэрлэх үсэг нь ардаа ямагт эгшигтэй байна.

ДЭВСГЭР ГИЙГҮҮЛЭГЧИЙГ ТОГТООХ АРГА

Хатуу дэвсгэр үсгийг БАГАРСАД, зөөлөн дэвсгэр үсгийг НАМЛАНГ гэсэн зохиомол үгээр тогтоох нь хялбар.

Хатуу дэвсгэр үсэг (БАГАРСАД)					
Үгийн дунд	Ф	ᠪ	ᠭ	ᠷ	ᠰ
Жишээ	ᠬᠠᠪᠰᠤᠷᠤᠯᠲᠠ	ᠪᠠᠭᠲᠠᠬᠤ	ᠭᠠᠷᠮᠠᠭᠠᠢ	ᠳᠠᠭᠤᠰᠬᠠᠪᠤᠷᠢ	ᠴᠣᠮᠬᠠᠳᠬᠠᠯ
Галиг	хабсурулта нэбтэрэ-	багтаху үзэгдэхү	гармагай үргэлжи	дагусхабури ээгүсбүри	цомхадхал бүридхэл
хөрвүүлэг	хавсралт нэвтэр	багтах үзэгдэх	гарамгай үргэлж	дуусгавар үүсвэр	цомхотгол бүртгэл
Үгийн адагт	ᠬ	ᠪ	ᠭ	ᠷ	ᠰ
Жишээ	ᠬᠠᠪᠰᠤᠷᠤᠯᠲᠠ	ᠪᠠᠭᠲᠠᠬᠤ	ᠭᠠᠷᠮᠠᠭᠠᠢ	ᠳᠠᠭᠤᠰᠬᠠᠪᠤᠷᠢ	ᠴᠣᠮᠬᠠᠳᠬᠠᠯ
Галиг	масштаб төсүб	ашиг элбэг	захир- шилгагур	улус тэгүс	дурад- нигэд-
хөрвүүлэг	масштаб төсөв	ашиг элбэг	захир- шалгуур	улс төгс	дурд- нэгд-

Зөөлөн дэвсгэр үсэг (НАМЛАНГ)				
Үгийн дунд	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ
Жишээ				
Кирилл галиг	хандулг-а йиртинцү	гамшиг гэмшил	тайлбури хэлбэри	ханггалта цэнггээ
Хөрвүүлэг	хандлага ертөнц	гамшиг гэмшил	тайлбар хэлбэр	хангалт цэнгэг
Үгийн адагт	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ
Жишээ				
Кирилл галиг	олон үнэн	эрчим цахим	тохийалдул жил	амугуланг хүрийэлэнг
Хөрвүүлэг	олон үнэн	эрчим цахим	тохиолдол жил	амгалан хүрээлэн

Үл дэвсгэрлэх гийгүүлэгч х, т, ц/ч, з/ж, ш, й гийгүүлэгч нь үе төгсгөдөггүй учраас үл дэвсгэрлэх гийгүүлэгч гэнэ.

Үл дэвсгэрлэх гийгүүлэгч
х, т, ц/ч, з/ж, ш, й

Ардаа байнга эгшигтэй

Үл дэвсгэрлэх үсэг (х, т, ц/ч, з/ж, ш, й)						
Х	Т	Ц	Ч	З	Ж	Ш
дараахи шигүүх	нэймтэ албату	хариуга- йабуца	онубчи үнэнчи	аза агулза-	болумжи хүртээмжи	тэгши мэргэши-
дараах шүүх	нийт албат	хариуц- явц	оновч үнэнч	аз уулз-	боломж хүртээмж	тэгш мэргэш-

ДЭВСГЭР ҮСГИЙГ ТАНИХ АРГА

Дэвсгэр үсгийг танихын тулд үгийг үеэр тасалж сурах нь чухал. Жишээ нь: Монгол бичгээр бичсэн Монгол Улс гэдэг үгийг үеэр тасалбал Монг-гол у-лус гэж тасална. “нэ” гийгүүлэгч үгийн дунд, “л”, “с” гийгүүлэгч үг төгсөж байна. Ингэж үе болон үгийг төгсгөж байвал тэрхүү гийгүүлэгч “дэвсгэр үсэг” болно.

Тухайн үгэнд хэдэн эгшиг байна, тэр эгшгийн тоогоор үе болно. Үеийн заагт нэг гийгүүлэгч байвал тэр гийгүүлэгчийн өмнүүр, хоёр гийгүүлэгч

байвал хоёр дахь гийгүүлэгчийн өмнүүр үеэр тасална.

Кирилл	Монгол Улс	тусгаар тогтнол	албан баримт	төсөв хөрөнгө	тушаал шийдвэр
Монгол бичиг					
Үеэр тасалбал	Монг-гол у-лус	ту-са-гар тог-та-нил	ал-бан ба-рим-та	тө-сүб хө-рүнг-гэ	ту-ши-йал шийд-бү-ри
Үгийн дунд дэвсгэрлэсэн үсэг	“нг”	“г”	“л”, “м”	“нг”	“д”
Үгийн төгсгөлд дэвсгэрлэсэн үсэг	“л”, “с”	“р”, “л”	“н”	“б”	“л”

Дадлага 39. Дараах холбоо үгийг уншаад, дэвсгэр үсгийг ялган бичнэ үү.

Дэвсгэр үсэгтэй үгс					
Үеэр тасалбал	ал-бан га-зар	га-зар хэл-тэс	бал-чи-гар ну-туг	бу-суд а-са-гу-дал	а-рад тү-мэн
Үгийн дунд орсон дэвсгэр үсэг	ᠨᠭ				
Үгийн адагт орсон дэвсгэр үсэг	ᠯ				

Дадлага 40. Дараах үгсийг уншиж кирилл бичгээр үеэр таслаад, хатуу, зөөлөн дэвсгэр үсгийг ялган монгол бичгээр бичнэ үү.

Үеэр тасалбал	айи-маг су-му					
Хатуу дэвсгэр үсэг	ᠠ					
Зөөлөн дэвсгэр үсэг	-					

Дадлага 41. Холбоо үгийг монгол бичгээр бичиж, дэвсгэр үсгийг ялгана уу.

	албан эгүргэ	үндүсүн хөрүнгэ	бүрин бүтүн	зөвшилцэн томилаху	дүрим жирум	эрхим зорилг-а
						
Дэвсгэр үсэг	ᠠ ᠡ					

МОНГОЛ БИЧГИЙН ГАРЫН АВЛАГА - I

Дадлага 42. Дараах үг, үсгийг монгол бичгээр бичнэ үү.

	уламжилал шинэчилэл	нэмэгдэл урмашигуул	эргүдэл гомудал	санг хөмүргэ	анг амитан	чингдалан баримталаху
	ᠤᠯᠠᠮᠵᠢᠯᠠᠯ ᠰᠢᠨᠡᠴᠢᠯᠢᠯ					
Дэвсгэр үсэг	ᠳ					

Дадлага 43. Хатуу дэвсгэр үсгээр төгссөн үгийг монгол бичгээр бичнэ үү.

төб шу-гум	тө-сүб мөнг-гү	эб ни-гэ-дүл	хэб жи-рум	аб өг	за-саг за-хир-г-а	ну-туг дэ-бис- хэр	танг- га-риг эр-гү-хү
ᠲᠦᠪ ᠰᠤᠬᠤᠮᠤ							

Дадлага 44. Хатуу дэвсгэр үсгээр төгссөн үгийг монгол бичгээр бичээрэй.

ажил-ун та-ла-бур	а-жил хаб-сур-	дэ-гэг-ши ү-сүр-	ха-ми-йар- то-хи-ра-	эн-дэ хүр-	гар- о-ру-	у-лус о-рун	да-гус-
ᠠᠵᠢᠯᠠᠭᠤᠨ ᠲᠠᠯᠠᠪᠤᠷ							

э-гүс-	йэ-хэс-	ба-гас-	ас-	а-рад тү-мэн	сайид	шийд-	у-ду- рид-	үй- лэд-	бү- рид-
.....									

IV. ХОС ЭГШИГ

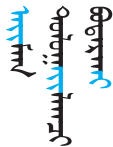
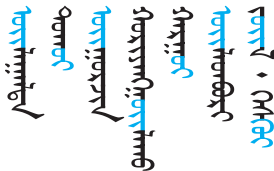
ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Эртний монгол хэлэнд хос эгшиг гэж тусгайлан байгаагүй тул өнөөгийн монгол хэлний хос эгшиг нь “эгшиг+й+и” гэсэн хэлбэрээс үүсэж буй болсон түүхэн үзэгдэл юм.

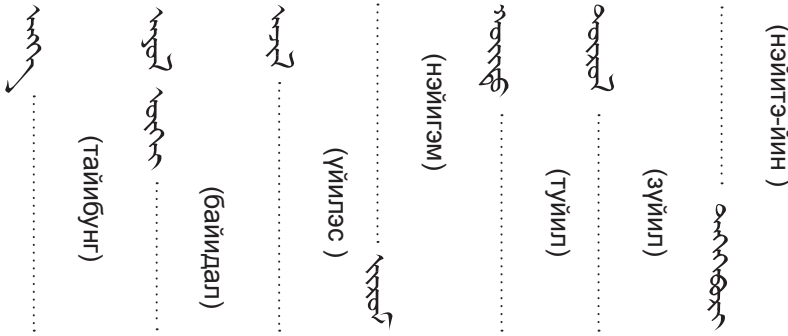
Монгол хэлэнд 7 хос эгшиг бий бөгөөд “ай, эй, ой, уй, үй, ау, уа” болно. “уа”-ын хос эгшигийг гадаад үгэнд голдуу хэрэглэдэг.

4.1. Эгшиг+й+и

“Эгшиг+й+и” гэсэн хэлбэрээр үгийн эхэнд, дунд ихэвчлэн тэмдэглэнэ.

Хос эгшиг			
Эхэнд	ай	эй, ий	ой, уй, үй
	ᠠᠢ	ᠡᠢ	ᠣᠢ
Дунд	ᠠᠢ	ᠡᠢ	ᠣᠢ
Адагт	ᠠᠢ	ᠡᠢ	ᠣᠢ
Галиг	айи аи	эйи эи	ойи, уйи, үйи уй, ои, үи
Жишээ			
Галиг	айи маг толу гай лагчи бута рхай	мэй и рэн нэй и слэл эйи мү сүм эй ихү эрбэх эй	ойи ла галта тох уй уйи гу ржин хурийан гуй лаху хар гуи үйи лэд бүри зүй ил , гэсх үй
хөрвүүлэг	аймаг толгойлогч бутархай	мэйрэн, нийслэл ийм, сүүмийх, эрвээхэй	ойлголт, тохой, уйгуржин, хураангуйлах, харгуй үйлдвэр, зүйл, гэсгүй

Дадлага 45. Галигаар бичсэн хос эгшигтэй үгийг монгол бичгээр бичнэ үү.

4.2. Эгшиг+И

“Эгшиг+и” гэсэн хэлбэрээр үгийн адагт болон ганц үет үгийн хос эгшигийг тэмдэглэнэ.

Монгол бичиг								
Галиг	ой	цай	ай	далай	нямбай	тухай	ахуй	хормой
Хөрвүүлэг	ой	цай	ай	далай	нямбай	тухай	ахуй	хормой

Санамж:

- “Үй” хос эгшигийн үгийн эхэнд, дунд орсон хэлбэрийг бичихдээ “ЭЙИ” хэлбэр ёсоор $\text{ᠤᠢ} + \text{ᠢ} = \text{ᠡᠢᠢ}$ болох ёстой боловч монгол бичигт 3 шилбэ дараалан ордоггүй учраас “ой, уй” хос эгшигтэй адил ᠣᠢ , ᠤᠢ гэсэн хэлбэрээр бичнэ. Тухайлбал:

Монгол бичиг						
Галиг	үйлэ	хүйтэн	түймэр	гүйцэд	зүйл	сүйт
Хөрвүүлэг	үйл	хүйтэн	түймэр	гүйцэд	зүйл	сүйт

Санамж:

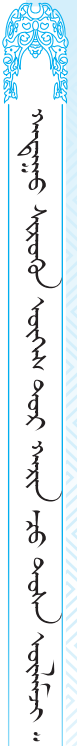
- Эртний монгол хэлний үгийн эхэнд болон дунд байсан “ЭЙИ” хэлбэрээс өнөөгийн “ий” эгшиг бий болжээ.

Монгол бичиг			
Галиг	нэйслэл	хэйсбүри	мэдэмэхэй
Хөрвүүлэг	нийслэл	хийсвэр	мэдэмхий

Санамж:

- Кирилл үсэгт хос эгшгээр бичдэг зарим үг монгол бичгийн айу, уйу, үйү гэсэн хэлбэртэй тохирно.

Монгол бичиг			
Галиг	айуу	ауйуу	аүйүү
Хөрвүүлэг	айх	гуйх	гүйх

Санамж:

- Мөн зарим үгийн зөөлөрсөн гийгүүлэгчийн өмнөх урт эгшгийг хос эгшгээр хэлж бичдэг.

Монгол бичиг						
Галиг	тогуурин, дагарин	тогуриг	тогуриху	дагарилта	дагарилцаган	
Хөрвүүлэг	тойрон	дайран	тойрог	тойрох	дайралт	дайралцаан

“Биеэ засаад гэрээ зас, гэрээ засаад төрөө зас” хэмээх төрт ёсны сургаалын тайллыг кирилл галиг, хөрвүүлэгтэй тулган уншиж, хичээнгүйлэн бичнэ үү.

Монгол бичиг	
--------------	--

Галиг	эртэн-ү гэгээн эрдэм-и дэлэхэи дахин-ду гэйиүгүлсүгэи хэмээгчи урида-бар улус-и засамуи, улус-и засасугаи хэмээгчи урида-бар гэр-и тэгшилэмүй. гэр-и тэгшилсүгэи хэмээгчи урида-бар бэй-э-йи заларагулумуи. бэй-э-йи заларагулсугаи хэмээгчи урида-бар сэдхил-и төб болгамуи. сэдхил-и төб болгасугаи хэмээгчи урида-бар санаг-а-йи үнэн-хү болгамуи. санаг-а-йи үнэн-хү болгасугаи хэмээгчи урида-бар мэдэл-дү хүрүгүлүмүй. мэдэл-дү хүрүгүлхү-ину йагум-а-йи тогалахуи-ду буи. йагум-а-йи тогалагсан-у хойин-а мэдэл-дү хүрүмүй. мэдэл-дү хүрүгсэн-ү хойин-а санаг-а үнэн-хү болумуи. санаг-а үнэн-хү болугсан-у хойин-а сэдхил төб болумуи. сэдхил төб болугсан-у хойин-а бэй-э заларагдан-а. бэй-э заларагдагсан-у хойин-а гэр тэгширэмүй. гэр тэгширэгсэн-ү хойин-а улус засагдамуй. улус засагдагсан-у хойин-а дэлэхэи дахин төбшин болумуй.
Хөрвүүлэг	Эртний гэгээн эрдмийг дэлхий дахинд гийгүүлсүгэй хэмээгч урьдаар улсыг засмуй, улсыг зассугай хэмээгч урьдаар гэрийг тэгшилмүй. Гэрийг тэгшилсүгэй хэмээгч урьдаар биеийг залруулмуй. Биеийг залруулсугай хэмээгч урьдаар сэтгэлийг төв болгомуй. Сэтгэлийг төв болгосугай хэмээгч урьдаар санааг үнэнхүү болгомуй. Санааг үнэнхүү болгосугай хэмээгч урьдаар мэдэлд хүрүүлмүй. Мэдэлд хүрүүлэх нь юмыг тоолохуйд буй. Юмыг тоолсны хойно мэдэлд хүрмүй. Мэдэлд хүрсний хойно санаа үнэнхүү болмуй. Санаа үнэнхүү болсны хойно сэтгэл төв болмуй. Сэтгэл төв болсны хойно бие залрагдана. Бие залрагдсаны хойно гэр тэгширмүй. Гэр тэгширсний хойно улс засагдмуй. Улс засагдсаны хойно дэлхий дахин төвшин болмуй.

Эх сурвалж: "Монгол төрийн түшмэл" номоос (1992)

Дадлага 46. Эхний үеийн богино эгшгийг хос эгшиг болгон бичиж, утгын ялгааг таньж тогтооно уу.

богино эгшигтэй үг							
кирилл галиг	нара	бари	бадаг	хар-а	нор	хог	сүрэл
хос эгшигтэй үг							
кирилл галиг	найира	байири	байидаг	хайир-а	нойир	хойиг	сүйирэл

Дадлага 47. Дараах үгсийг уншина уу.

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

V. УРТ ЭГШИГ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ

Эртний монгол хэлэнд урт эгшиг байгаагүй учраас өнөөгийн монгол хэлний урт эгшиг бол хэлний хөгжлийн явцад бүрэлдэн тогтсон түүхэн үзэгдэл юм.

Өнөөгийн монгол хэлний урт эгшиг эртний монгол хэлний ЭГЭ (эгшиг, гийгүүлэгч, эгшиг) гэсэн үүсмэл урт эгшиг болон анхдагч урт эгшиг (Э)-ээс үүсэлтэй.

Орчин цагийн монгол хэлний урт эгшиг монгол бичгийн “Э+Г+Э, Э+Э, Э” гэсэн хэлбэртэй дүйнэ.

5.1. Эгшиг+Гийгүүлэгч+Эгшиг (Э+Г+Э)

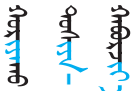
Монгол бичигт урт эгшигийг тэмдэглэх гол аргын нэг бол Э+Г+Э гэсэн хэлбэр болно. Тухайлбал:

Монгол бичиг							
Галиг	ухаган	зигабури	гэшигүн	мэдэгэ	эгүлэ	сагудал	үзүгүр
Хөрвүүлэг	ухаан	заавар	гишүүн	мэдээ	үүл	суудал	үзүүр
Монгол бичиг							
Галиг	тушийал	тобчий-а	хэмжий-э	хичийэхү	хурийаху	хорший-а	хүрий-э
Хөрвүүлэг	тушаал	товчоо	хэмжээ	хичээх	хураах	хоршоо	хүрээ

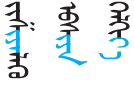
Э+Г+Э хэмээх хэлбэрийн гийгүүлэгч нь “г” юм уу “й” байдаг бөгөөд “аа, ээ, ий, оо, уу, өө, үү” гэсэн урт эгшигийг нэг бүрчлэн задалж үзье.

“АА” УРТ ЭГШИГ

“АА” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр	ЭЙЭ хэлбэр
Эхэнд		-
Дунд		
Адаг		
Галиг	ага, уга, уга	ийа, уй-а

Жишээ		
Галиг	агадар, харагалжи, цагдаа-а, зигабури, хасхичиг-а, хуралдуган, утуг-а	хурийаху, тушийа-, хабуржийа
Хөрвүүлэг	аадар, хараалж, цагдаа, заавар, хашхичаа, хуралдаан, утаа	хураах, тушаа-, хаваржаа

“ЭЭ” УРТ ЭГШИГ

“ЭЭ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр	ЭЙЭ хэлбэр
Эхэнд	Э	-
Дунд	Э Э Э	Э
Адаг	Э Э Э	Э Э
Галиг	ээ, игэ, үгэ	ийэ, ий-э
Жишээ		
Галиг	ээглжи, тэлээгсү, хэрээглээ, тэжигэл, сэргүүгэ-	жишийэлэхү, эбшийэ-, хэлхий-э
Хөрвүүлэг	ээлж, тэлээс, хэрэглээ, тэжээл, сэргээ-	жишээлэх, эвшээ-, хэлхээ

“ИЙ” УРТ ЭГШИГ

“ИЙ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр
Эхэнд	-
Дунд	И
Адаг	И
Галиг	иги
Жишээ	
Галиг	чигиг, жиги-
Хөрвүүлэг	чийг, жий-

“УУ” УРТ ЭГШИГ

“УУ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр
Эхэнд	У
Дунд	У У У
Адаг	У У У
Галиг	агу, угу, игу
Жишээ	
Галиг	агучилал, сургагули, хатагу, уугута, шилуун, буругу, жигулчин, агуужигу
Хөрвүүлэг	уучлал, сургууль, хатуу, уут, шулуун, бурuu, жуулчин, уужуу

“ОО” УРТ ЭГШИГ

“ОО” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр	ЭЙЭ хэлбэр
Эхэнд	ᠣᠣ	-
Дунд	ᠣᠠ ᠣᠡ ᠣᠢ ᠣᠣ	ᠣᠢ
Адаг	ᠣᠠᠢ ᠣᠡᠢ ᠣᠢᠢ ᠣᠣᠢ	ᠣᠢᠢ ᠣᠢ
Галиг	огу, ага, уга, ога / уга	ийа, ий-а
Жишээ	ᠣᠭᠤᠰᠤᠷ, ᠵᠢᠯᠤᠭᠤᠴᠢ, ᠪᠣᠭᠤ-, ᠬᠣᠷᠵᠢᠭᠢᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠲᠣᠭᠠᠴᠠᠭ-а, ᠬᠣᠷᠵᠢᠭᠠᠨ, ᠲᠣᠷᠭᠤᠭᠠᠬᠤ, ᠭᠣᠴᠢᠭᠤᠭ-а	ᠬᠣᠩᠭᠢᠶᠢᠷ, ᠣᠷᠢᠶᠠ-ᠲᠣᠪᠴᠢᠶᠢᠷ
Галиг	огу ^с ур, жил ^у гучи, бо ^г у-, хоржигина ^а ган, тога ^а ц ^а г-а, хоржиган, тор ^г у ^а гаху, гог ^ц у ^г -а	хонгш ^и й ^а р, ор ^и й ^а - тобч ^и й ^а -а
Хөрвүүлэг	оосор, жолооч, боо-, хоржигноон, тооцоо, хоржоон, торгоох, гогцоо	хоншоор, ороо-, товчоо

“ӨӨ” УРТ ЭГШИГ

“ӨӨ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр	ЭЙЭ хэлбэр
Эхэнд	ᠥᠥ	-
Дунд	ᠥᠠ ᠥᠡ ᠥᠢ	ᠥᠢ
Адаг	ᠥᠠᠢ ᠥᠡᠢ	ᠥᠢᠢ ᠥᠢ
Галиг	өгэ, эгэ, өгү	ийэ, ий-э
Жишээ	ᠥᠭᠡᠳᠡ, ᠮᠥᠷᠭᠡᠳᠤᠯ, эᠪᠭᠡ, ᠦᠷᠲᠡᠭᠡ, ᠴᠡᠭᠦᠷᠤᠮ	ᠦᠷᠦᠰᠢᠶᠢᠯ, хөшᠢᠶᠢ-э
Галиг	өг ^э дэ, мөр ^ү гэдүл, эб ^ү гэ, өрт ^э гэ, цэ ^ү гүрүм	өрүш ^и й ^э л, хөш ^и й ^э -э
Хөрвүүлэг	өөд, мөрөөдөл, өвөө, өртөө, цөөрөм	өршөөл, хөшөө

“ҮҮ” УРТ ЭГШИГ

“ҮҮ” УРТ ЭГШИГ	ЭГЭ хэлбэр
Эхэнд	ᠦᠦ
Дунд	ᠦᠠ ᠦᠡ ᠦᠢ
Адаг	ᠦᠠᠢ ᠦᠡᠢ
Галиг	эгү, үгү, игү

Жишээ						
Галиг	эгүдэ	эрэгүл	дүгүрэне	бүдүгүлиг	хөшүгүргэ	шигү-
Утга	үүд	эрүүл	дүүрэн	бүдүүлэг	хөшүүрэг	шүү-

Санамж:

- Үгийн дунд орсон “э” болон “й” гийгүүлэгчийн хоёр талд эгшиг байвал их төлөв урт эгшиг байж болохыг санаснаар хурдан, зөв унших боломж нэмэгдэнэ.
- ЭЙЭ хэлбэрийн эхний эгшиг нь *и*, хоёр дахь эгшиг нь эр үгэнд *а*, эм үгэнд *э* эгшиг байна. Тиймээс *ийа*, *ийэ* гэж тогтооно.

Дадлага 50. Дараах урт, хос эгшигтэй үгийг харьцуулан, утгын ялгааг таньж, хуулан бичнэ үү.

Урт эгшигтэй үг								
Хөрвүүлэг	гаа	самбаа	саар	үүл	ороо	лаа	хаалга	хараа
Хос эгшигтэй үг								
Хөрвүүлэг	гай	самбай	сайр	үйл	орой	лай	хайлга-	харай-

Дадлага 51. Кириллээр галигласан холбоо үгийг монгол бичгээр хөрвүүлнэ үү.

Галиг	зигабури жирум	тушийал дэвшихү	төрү-йин тэригүн	мэдэгэ мэдээлэл	аралжийан-у банехи
Монгол бичгээр бичих					
Кирилл	заавар журам	тушаал дэвших	төрийн тэргүүн	мэдээ мэдээлэл	арилжааны банк

5.2. Эгшиг+Эгшиг (Э+Э)

Монгол бичгийн хэлэнд дараалан орсон хоёр эгшгээс (Э+Э) үүссэн урт эгшиг байна. Энэ нь Э+Г+Э хэлбэрийн дундах гийгүүлэгч сугарсан тухайн цаг үеийн онцлогийг хадгалсан байх боломжтой. Эсвэл харь хэлний үгсийг ялган тэмдэглэсэн онцлогтой. Жишээлбэл:

Монгол бичиг						
Галиг	хаули	тэхэ	шуудан	хэхэд	ууган	ноораг
Хөрвүүлэг	хууль	түүх	шуудан	хүүхэд	ууган	ноорог

Урт эгшигийг тэмдэглэх Э+Э хэлбэрийн эгшгүүд нь хоёр ижил, эсвэл хоёр өөр эгшиг байж болно.

Урт эгшиг	оо = оо	өө = өө	уу = уу, ау, иу	үү = үү, эү, иү
Э+Э				
Э+Э	-	-		
Жишээ				
Кирилл галиг	ондоо, ноосу, доор-а	өөб	ууган, буу, таулай, гаули, шуудан,	хүү, үүгэхү, үү, эрүү, хэхэхэд, тэхэхэ, бүү, шуу
Утга	ондоо, ноос, доор	өөв	ууган, буу, туулай, гууль, шуудан	хүү, үүгэх, үү, эрүү, хүүхэд, түүх, бүү, шүү

Санамж:

- Монгол хэлэнд байдаггүй хятад хэлний “ао” хэмээх эгшиг авиаг монгол бичигт давхар гэдсээр тэмдэглэдэг. Жишээлбэл, бууз (баозы), тууз (таозы) гэх мэт.

Дадлага 52. Дараах холбоо үгсийг хөрвүүлнэ үү.

Кирилл	хууль батлах	ноорог гаргав.	түүх судалжээ.	ууган их сургууль	шуудан илгээв.
Монгол бичгээр бичнэ үү					

5.3. Дан Эгшиг (Э)

“Эртний монгол хэлний богино эгшгээс урт эгшиг үүсжээ” гэж үзэх баримт цөөнгүй. Монгол бичигт богино эгшгээр тэмдэглэж, уртаар дуудах тохиолдол бий. Энэ нь эртний монгол хэлэнд үгийн өргөлт зөвхөн үгийн эхэнд байгаагүйтэй холбоотой бөгөөд аль өргөлттэй дуудаж байсан үеийн эгшиг нь урт эгшиг болсон байна. Жишээ нь:

Монгол бичиг	ᠡᠭᠡᠷ	ᠡᠪᠤ	ᠬᠢᠮᠡᠯ	ᠤᠷᠭᠡᠠ	ᠰᠦᠨ	ᠮᠡᠭᠤ	ᠣᠳᠤ
Галиг	агар	абу	хумэл	урэ-а	сүн	мөгү	оду
Хөрвүүлэг	агаар	аав	хиймэл	уурга	сүү	мөөг	одоо

Дадлага 53. Богино эгшгээр бичээд, уртаар дууддаг үгийг монгол бичгээр бичиж, нүдлэн тогтооно уу.

Галиг	абу	агар	эжи	о	хи-	гэр-э	нарин	цүцэ	даг-а	бар-а
Монгол бичгээр бичнэ үү										
Хөрвүүлэг	аав	агаар	ээж	оо	хий-	гэрээ	нарийн	цүүц	даага	бараа

Галиг	үр	сарал	сүн	абхалжи	хэ	ца	цаган	хө
Монгол бичгээр бичнэ үү								
Хөрвүүлэг	үүр	саарал	сүү	авхаалж	хээ	цаа	цагаан	хөө

5.4 “ЭГЭЭ”, “ЭГЭГЭ”

Зарим урт эгшигтэй үг “ЭГЭЭ” юм уу “ЭГЭГЭ” гэсэн хэлбэртэй байдаг. Энэ нь “ЭГЭ” гэсэн бүтэц бүхий ойролцоо бичлэгтэй үгээс ялгах зорилготой юм. Эдгээр үгийг “давхар уртатгал”-тай үг хэмээн нэрлэдэг.

Дадлага 58. Кирилл үсгээр галигласан эхийг монгол бичгээр бичнэ үү.

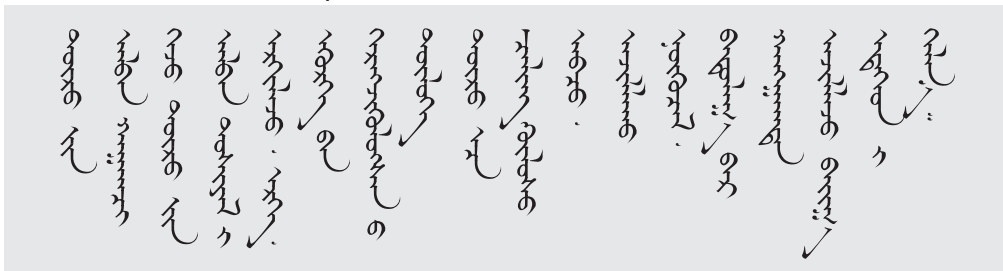
байигали-ийн байалиг-и ашиглаху төрү-ийн бодулг-а-ану урту хугуцаган-у хөгжил-үн бодулг-а-ду тулгагурилажу, оду ба ирэгэдүи үй-э-ийн иргэн бүри-дү эрэгүл, айул үгэи орчин-ду амидураху эрхэ-йи ни батулагажигулху, газар-ун хэбэли-ийн байалиг-ун үр-э өггүгэжи-йи үндүсүн-ү байалиг-ун санг-ду төблэрэгүлжү тэгши, шидургу хүртэгэхү-дү чиглэн-э.

иргэн эрэгүл, айул үгэи орчин-ду амидураху эрхэ-ийн-ийэн хүрийэн-дү газар-ун хэбэли-ийн байалиг-и ашиглагсан-ийар байигали орчин-ду үзэгүлхү нөлүгэлэл-үн тал-а-бар мэдэхү эрхэтэи.

(Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нэгдүгээр бүлэг, 6-р зүйлийн 2)

Дадлага 59. Эхийг уншаад, хуулан бичнэ үү.

Төрийн албан хаагч гэж хэн бэ?

Эх сурвалж: Төрийн албаны тухай хууль 3.1.2

Дадлага 60. Эхийг уншаад, хуулан бичнэ үү.

Төрийн албаны эрхэм зорилго

Handwritten Mongolian text for exercise 60, followed by ten vertical dotted lines for practice.

Эх сурвалж: Төрийн албаны тухай хууль, 5 дугаар зүйл.

Дадлага 61. Эхийг уншаад, хуулан бичнэ үү.

Төрийн албан хаагчийн ёс зүйн хэм хэмжээ

Handwritten Mongolian text for exercise 61, followed by ten vertical dotted lines for practice.

Эх сурвалж: Төрийн захиргааны болон үйлчилгээний албан хаагчийн ёс зүйн дүрэм

VI. МОНГОЛ БИЧГЭЭР КОМПЬЮТЕРТ БИЧИХ АРГА ЗҮЙ

ҮНДСЭН ОЙЛГОЛТ:

- Mongolian Baiti загвараар Windows үйлдлийн системтэй компьютер, зөөврийн компьютерт бичиж болно.
- iOS үйлдлийн системийн төхөөрөмжид бичих боломжгүй.

Mongolian Baiti загвараар бичихийн тулд дараах үйлдлийг хэрэгтэй. Үүнд:

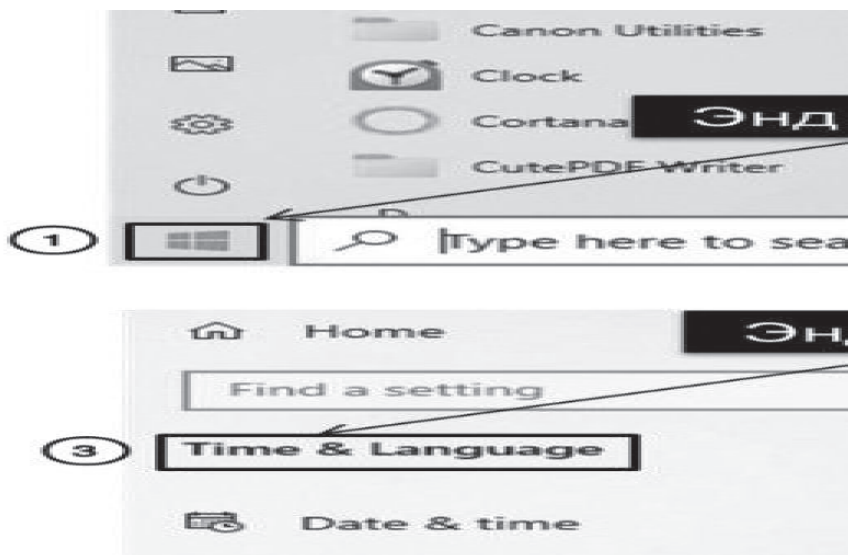
1. “Mongolian Traditional Mongolian” хэмээх монгол бичгийн гар суулгах;
2. “Mongolian Baiti” фонтыг тохируулах;
3. Бичвэрийн чиглэлийг босоо болгох.

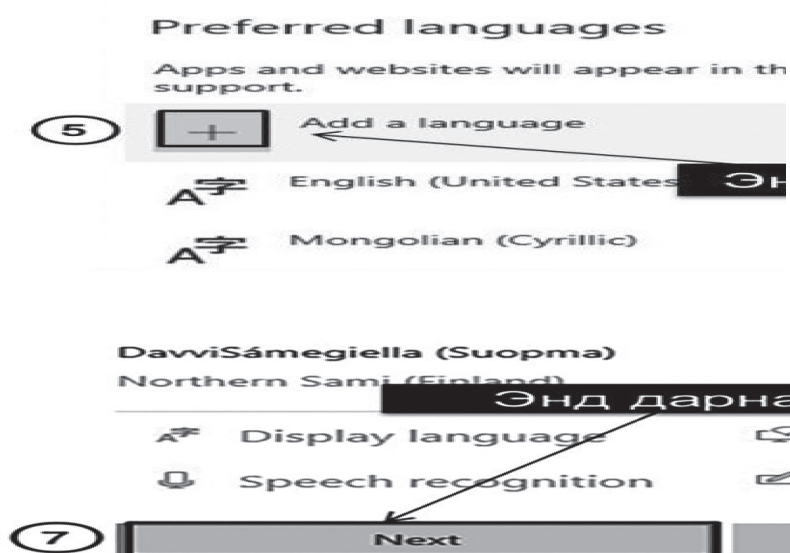
6.1. Монгол бичгийн гар суулгах

Монгол бичгийн гарыг эхлэх цэс болон хэл солих цэсээр дамжин хоёр аргаар суулгаж болно.

6.1.1. ЭХЛЭХ ЦЭСЭЭС СУУЛГАХ

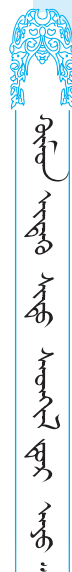
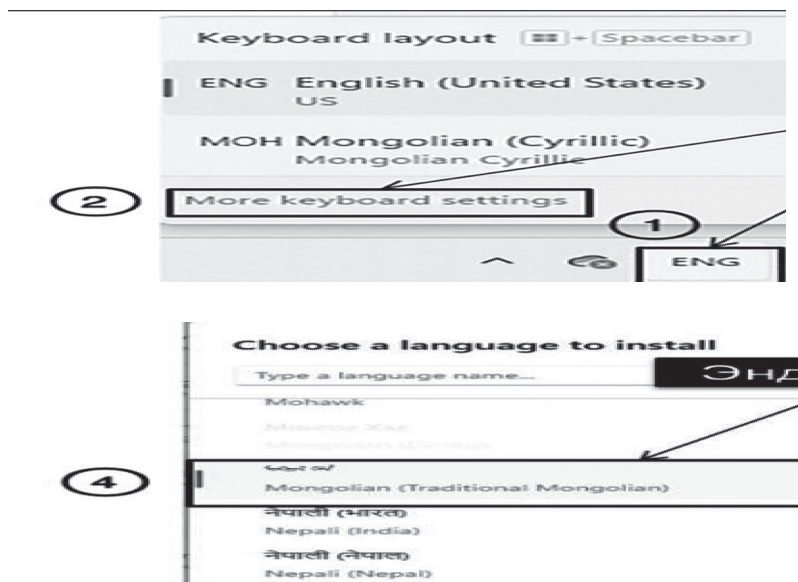
① Start → ② Settings → ③ Time & Language → ④ Language → ⑤ Add language → ⑥ Mongolian (Traditional Mongolian) → ⑦ Next → ⑧ Install гэсэн дарааллаар “Mongolian Traditional Mongolian” гарыг суулгана.

6.1.2. ХЭЛ СОЛИХ ЦЭСЭЭР ДАМЖИН СУУЛГАХ

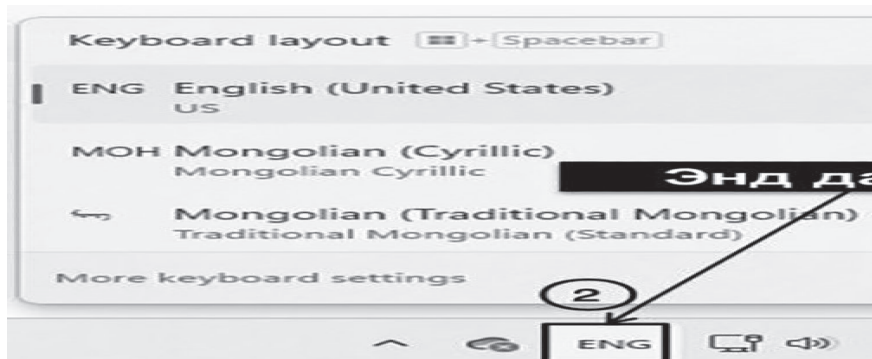
① Хэл солих цэс (ENG, MON) → ② Language preferences / More keyboard settings → ③ Add language → ④ Mongolian (Traditional Mongolian) → ⑤ Next → ⑥ Install гэсэн дарааллаар “Mongolian Traditional Mongolian” гарыг суулгана.

6.2. “Mongolian baiti” фонтыг тохируулах

① “Microsoft Office”-ийн Word, PowerPoint зэрэг бичвэрийн программыг нээнэ. ② Хэл солих цэсээс Mongolian (Traditional Mongolian)-ыг сонгоно. Мөн Alt + Shift хослолоор сольж болно. ③ Үүний дараа бичвэрийн фонт “Mongolian Baiti” болно.

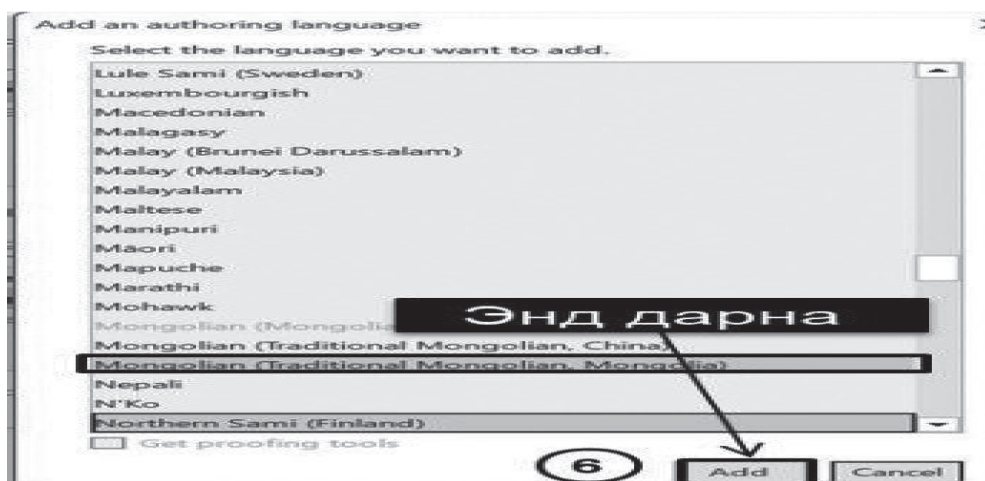
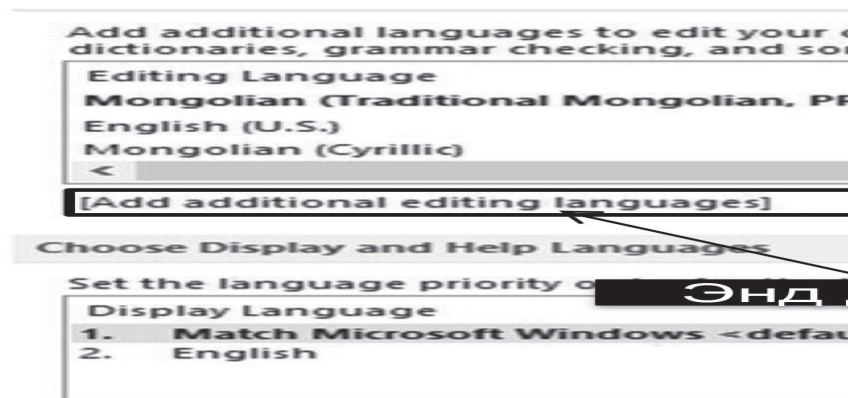

6.3. Бичвэрийн чиглэлийг босоо болгох

“Microsoft Office”-ийн Word, PowerPoint программд бичвэрийн чиглэлийг тохируулахдаа дараах алхмыг дагана уу!

Нэгдүгээр алхам

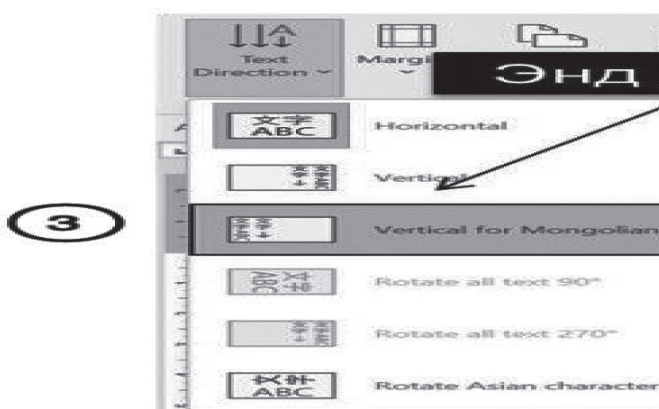
- Microsoft Office Word, PowerPoint 2010, 2013** программд ① File / Home → ② Options → ③ Language → ④ Add additional editing languages → ⑤ Mongolian (Traditional Mongolian PRC) → ⑥ Add гэсэн дарааллаар хэлний тохиргоог нэмж, бичих чиглэлийг тохируулна.
- Microsoft Office Word, PowerPoint 2016, 2019** программд ① Home → ② Options → ③ Language → ④ Add additional editing languages → ⑤ Mongolian (Traditional Mongolian PRC) → ⑥ Add → ⑦ Add a Languages → ⑧ Ok гэсэн дарааллаар хэлний тохиргоог нэмж, бичих чиглэлийг тохируулна.

МОНГОЛ БИЧГИЙН ГАРЫН АВЛАГА - I

Хоёрдугаар алхам

① Page Layout / Layout → ② Text direction → ③ Vertical for Mongolian гэсэн дарааллаар бичвэрийн босоо чиглэлийг тохируулна.

Санамж:

- Ийнхүү Mongolian (Traditional Mongolian PRC) гэсэн монгол бичгийн тохиргоог /Бичвэрийн чиглэлийг босоо болгох/ нэмэхгүй бол Microsoft Office программд зөвхөн Vertical гэсэн сонголт гарч ирнэ.
- Microsoft Office программын ① Page Layout / Layout цэст ② Text direction → ③ Vertical for Mongolian гэсэн сонголт гарч ирэхгүй бол төхөөрөмжөө унтрааж асаана уу! (Restart).

6.4. Гарын байрлал

- “Mongolian Baiti” фонтоор бичихэд монгол бичгийн ихэнх үсэг латин үсэгтэй ижил байрласан тул латин үсгээр бичихтэй адилхан бичнэ.
- “Mongolian Baiti” фонтоор бичихэд монгол бичгийн үсгийн эхэнд, дунд, адагт орох хэлбэрийг компьютер санал болгоно.

Зураг. Mongolian Baiti фонтын гарын байрлал

а. “Mongolian baiti” эгшиг үсгийн гарын байрлал

Латин үсэг	Монгол бичиг	Тайлбар
A	ᠠ	А үсгийг А, Э үсгийг Е товч дээр дарж бичнэ. Эхэнд, дунд орох хэлбэрийг компьютер санал болгоно. Үгийн адагт орох хэлбэрийг нэмэлт тэмдэг ашиглан гаргана. Үгийн төгсгөлийн “а, э” үсгийн зурлагыг тусгай тэмдэгт ашиглан бичдэг. Үүнийг хойно тусгайлан тайлбарлана.
E	ᠡ	
I	ᠢ	I товч дээр дарж И үсгийг бичнэ.
Q	ᠤ	Q товч дээр дарж О үсгийг бичнэ. V товч дээр байрлах У үсэгтэй сольж бичиж болохгүй.
V	ᠤ	V товч дээр дарж У үсгийг бичнэ.
O	ᠥ	O товч дээр дарж Ө үсгийг бичнэ. U товч дээр байрлах Y үсэгтэй сольж бичиж болохгүй.
U	ᠥ	U товч дээр дарж Y үсгийг бичнэ.

Дадлага 64. Mongolian Baiti фонтоор дараах үгийг бичнэ үү?

Үг	Дарах товч	Монгол бичиг	Үгийн утга
ай	ai	ᠠᠢ	① Тийн ялгалын ай ② ай хөөрхий, ай халаг
ээ	e	ᠡ	сул үг
оо	q	ᠣᠭ	шүдний оо
ой	qi	ᠣᠢ	① ой ухаан ② ой мод ③ насны ой ④ ойж буух
уй	vi	ᠤᠢ	уй гуниг
өө	o	ᠥ	өө сэв
үй	ui	ᠦᠢ	① үй түмэн ② цай үйх

б. Гийгүүлэгч үсгийн гарын байрлал

Латин үсэг	Монгол бичиг	Тайлбар	Жишээ	
N	ᠨ	N товч дээр дарж Н үсгийг бичнэ.	nam	nqm
			ᠨ	ᠨ
M	ᠮ	M товч дээр дарж М үсгийг бичнэ.	mal	manan
			ᠮ	ᠮ
L	ᠯ	L товч дээр дарж Л үсгийг бичнэ.	qlan	vlvs
			ᠯ	ᠯ
R	ᠷ	R товч дээр дарж Р үсгийг бичнэ.	rasiyan	gar
			ᠷ	ᠷ
Y	ᠶ	Y товч дээр дарж Я үсгийг бичнэ.	yamvn	sqyvl
			ᠶ	ᠶ
B	ᠪ	B товч дээр дарж Б үсгийг бичнэ.	bicig	barimta
			ᠪ	ᠪ

H	ᠬ	H товч дээр дарж Х үсгийг бичнэ.	qadag	hqta hvbi
			ᠠᠳᠠᠭ	ᠬᠠᠲᠠ ᠬᠠᠪᠢ
		H (х үсэг) товчийн дараа E, I (э, и үсэг) товч дарахад эм үгийн Х (ᠬ + ᠡ, ᠬ + ᠢ) үсэг болж өөрчлөгдөнө.	hele	hili
			ᠬᠡᠯᠡ	ᠬᠢᠯᠢ
		H (х үсэг) товчийн дараа O, U (ө, ү үсэг) товч дарахад эм үгийн Х (ᠬ + ᠣ, ᠬ + ᠤ) үсэг болж өөрчлөгдөнө.	hodelmuri	humun
			ᠬᠣᠳᠡᠯᠮᠤᠷᠢ	ᠬᠤᠮᠤᠨ
G	ᠭ	G товч дээр дарж Г үсгийг бичнэ.	gajar	gqbi gvci
			ᠭᠠᠵᠠᠷ	ᠭᠠᠪᠢ ᠭᠠᠪᠢ
		G (г үсэг) товчийн дараа E, I (э, и үсэг) товч дарахад эм үгийн Г (ᠭ + ᠡ, ᠭ + ᠢ) үсэг болж өөрчлөгдөнө.	gem	ginji
			ᠭᠡᠮ	ᠭᠢᠨᠵᠢ
		G (г үсэг) товчийн дараа O, U (ө, ү үсэг) товч дарахад эм үгийн Г (ᠭ + ᠣ, ᠭ + ᠤ) үсэг болж өөрчлөгдөнө.	moNgggu	gujir
			ᠮᠣᠩᠭᠭᠠ	ᠭᠤᠵᠢᠷ
J	ᠵ	J товч дээр дарж Ж, З үсгийг бичнэ.	jiran	jasag
			ᠵᠢᠷᠠᠨ	ᠵᠠᠰᠠᠭ
D	ᠳ	D товч дээр дарж Д үсгийг бичнэ.	dursu	dagvlal
			ᠳᠤᠷᠰᠤ	ᠳᠠᠭᠪᠯᠠᠯ
T	ᠳ	T товч дээр дарж Т үсгийг бичнэ.	tegsi	toru
			ᠲᠡᠭᠰᠢ	ᠲᠣᠷᠤ
C	ᠴ	C товч дээр дарж Ц үсгийг бичнэ.	cag	cerig
			ᠴᠠᠭ	ᠴᠡᠷᠢᠭ
S	ᠰ	S товч дээр дарж С үсгийг бичнэ.	sqyul	sanal
			ᠰᠠᠶᠤᠯ	ᠰᠠᠨᠠᠯ
X	ᠰ	X товч дээр дарж Ш үсгийг бичнэ.	xasin	xaNnal
			ᠰᠠᠰᠢᠨ	ᠰᠠᠨᠠᠨᠠᠯ

W	ᠠ	W товч дээр дарж В үсгийг бичнэ.	waN	wagar
			ᠠᠨ	ᠠᠭᠠᠷ
P	ᠤ	P товч дээр дарж П үсгийг бичнэ.	prqKu'rqr	paspqrt
			ᠫᠣᠷᠠᠭᠢᠰᠠᠭᠢᠷᠲᠠ	ᠫᠠᠰᠠᠭᠢᠷᠲᠠ
F	ᠦ	F товч дээр дарж Ф үсгийг бичнэ.	fqn'd'	fqt'q'
			ᠫᠠᠨᠳᠠ	ᠫᠠᠲᠤᠷᠠᠭᠢ
Z	ᠨ	Z товч дээр дарж гадаад үгийн 3 үсгийг бичнэ.	muzEi	fiziK
			ᠮᠤᠵᠡᠢ	ᠫᠢᠵᠢᠭᠠᠮᠪᠠ

Дадлага 65. Mongolian Baiti фонтоор дараах үгийг бичнэ үү?

Үг	Гарын байрлал	Монгол бичиг	Үг	Гарын байрлал	Монгол бичиг
мандал	mandvl	ᠮᠠᠨᠳᠠᠯ	алба	alba	ᠠᠯᠪᠠ
иргэн	irgen	ᠢᠷᠭᠡᠨ	суурь	sagvri	ᠰᠠᠭᠦᠷᠢ
газар	gajar	ᠭᠠᠵᠠᠷ	сүлд	sulde	ᠰᠦᠯᠳᠡ
амьтан	amitan	ᠠᠮᠤᠳᠠᠨ	улс	vlvs	ᠤᠯᠤᠰ
түмэн	tumen	ᠲᠦᠮᠡᠨ	гагар	garag	ᠭᠠᠭᠠᠷ

в. НЭМЭЛТ ТЭМДЭГТ (Shift+үсэг) ҮСГИЙН ГАРЫН БАЙРЛАЛ

E	ᠡ	SHIFT+E хослолоор гадаад үгийн Э үсгийг бичнэ.	Ewen't (эвент)	EssEi (эсээ)
			ᠡᠪᠡᠨᠲᠠ	ᠡᠰᠡᠡ
N	ᠨ	SHIFT+N хослолоор их инхлэг үсгийг бичнэ.	mqNgvl (монгол)	gaN (ган)
			ᠮᠠᠨᠭᠠᠯ	ᠭᠠᠨ
L	ᠯ	SHIFT+L хослолоор ЛХ үсгийг бичнэ.	Lagba (лхагва)	Laramba (лхаарамба)
			ᠯᠠᠭᠪᠠ	ᠯᠠᠷᠠᠮᠪᠠ

R		SHIFT+R хослолоор гадаад үгийн Ж үсгийг бичнэ.	REn'dEr (жендер)	REnEw (женев)
				
H Z		SHIFT+H хослолоор гадаад үгийн эхний Х үсгийг бичнэ.	HIqr (хлор)	Hrqm (хром)
		SHIFT+Z хослолоор гадаад үгийн дунд ордог Х үсгийг бичнэ.		
C		SHIFT+C хослолоор гадаад үгийн Ц үсгийг бичнэ.	CirK (цирк)	Cehe (цех)
				
K		SHIFT+K хослолоор гадаад үгийн К үсгийг бичнэ.	Klu'b (клу́б)	Kqn't'En't (контент)
		К үсгийг дангаар дарахад гарч ирэх хэлбэр (к) -ийг ӨМӨЗО-д хэрэглэдэг.		

Санамж:

- Гарын байрлалд том үсгээр буй нь SHIFT+(үсэг)-ийн хослол юм.
- N+' хослолоор гадаад үгийн Н үсгийг бичнэ. Энэхүү (') товчийн байрлал нь кириллийн “п” буюу Enter товчийн өмнөх товч юм.

Дадлага 66. Mongolian Baiti фонтоор дараах гадаад үгийг бичнэ үү?

Үг	Гарын байрлал	Монгол бичиг	Үг	Гарын байрлал	Монгол бичиг
цирк	CirK		архив	arhiw	
контент	Kqn't'En't		консул	Kqn'su'l	
инновац	In' (Shift+7) nqwaC		археологи	arhEqIqqi	
прокурор	prqKu'rqr		доллар	d'qllar	
паспорт	pasport		командлагч	Kqman'd'lag-ci	

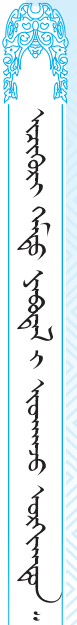
г. Mongolian baiti фонтын зурлага, тэмдгийн гарын байрлал.

Товч	Латин үсэг	Зурлага	Тайлбар	Жишээ
			SHIFT-a (e) гэсэн гурван товчийн хослолоор орхицыг гаргана.	
			D+' хослолоор үгийн төгсгөлийн шилбэт Д үсгийг бичнэ.	
			N+' хослолоор гадаад үгийн Н үсгийг бичнэ. Дараалсан Н үсгийн хооронд SHIFT+7 хослолоор нуруу гаргана.	
			ҮСЭГ+SHIFT 8 хослолоор овгийн эхний үсэг болоод товчилсон үгийг бичнэ.	
			SHIFT+' хослолоор эр үгийн Г үсгийг эм үгийн Г үсэг болгож хувиргана.	

д. Mongolian baiti фонтын нэмэлт тэмдгийн гарын байрлал.

Товч	Латин үсэг	Тэмдэг	Тайлбар
			Цуваа цэгийг ENTER, BACKSPACE хоёрын голын товчоор гаргана.
			Урт зураасыг SHIFT+\ хослолоор гаргана.
			Дуслыг > товчоор гаргана.
			Таслалыг < товчоор гаргана.
			Хашилт нээхэд SHIFT+< хослолоор гаргана.
			Хашилт хаахад SHIFT+> хослолоор гаргана.

		~	Долгионтой зураасыг SHIFT+` хослолоор гаргана.
		!	Анхаарлын тэмдгийг SHIFT+1 хослолоор гаргана.
		"	Асуулт, анхаарлын тэмдгийг SHIFT+2 хослолоор гаргана.
		£	Анхаарал, асуултын тэмдгийг SHIFT+3 хослолоор гаргана.
		%	Хувийн тэмдэглэгээг SHIFT+5 хослолоор гаргана.
		&	Богино зураасыг SHIFT+7 хослолоор гаргана.
		(	Дүгрэг хаалт нээхэд SHIFT+9 хослолоор гаргана.
		)	Дүгрэг хаалт хаахад SHIFT+0 хослолоор гаргана.
		A	Нэмэх тэмдгийг SHIFT+ = хослолоор гаргана.
		{	Дөрвөлжин хаалтыг [товчоор нээнэ.
		}	Дөрвөлжин хаалтыг] товчоор хаана.
		{	Гурвалжин хаалтыг SHIFT+[хослолоор нээнэ.
		}	Гурвалжин хаалтыг SHIFT+] хослолоор хаана.
		/	Асуултын тэмдгийг SHIFT+(.) хослолоор гаргана.
		;	Цэгтэй таслалыг ; товчоор гаргана.
		;	Тодорхойлох цэгийг SHIFT+; хослолоор гаргана.

Унших эх

Монгол Улсын Үндсэн хуулиас

1. “Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 1-д заагдсан зэрэгт.
2. “Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 2-д заагдсан зэрэгт.

“Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 3-д заагдсан зэрэгт.

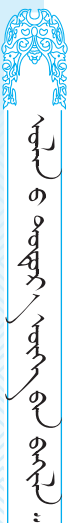
“Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 4-д заагдсан зэрэгт.

“Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 5-д заагдсан зэрэгт.

Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд

- “Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 1-д заагдсан зэрэгт.
- “Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 2-д заагдсан зэрэгт.
- “Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 3-д заагдсан зэрэгт.
- “Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 4-д заагдсан зэрэгт.
- “Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд”-ийн 1.1.1-ийн 5-д заагдсан зэрэгт.

Хүний эрх, эрх зүйн системийн үндэсний зарчмууд

“Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

5. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

“Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

4. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

3. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

2. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

“Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

1. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

“Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

“Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

3. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

2. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

1. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

“Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

2. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

“Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

1. “Хүчирхэг нь үнэнийг хайгуурладаг”

[illegible][illegible][illegible]

.. الحائض

...
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325
 2326
 2327
 2328
 2329
 2330
 2331
 2332
 2333
 2334
 2335
 2336
 2337
 2338
 2339
 2340
 2341
 2342
 2343
 2

..

1. **مهم ترین مسائل و مشکلات** در **فرهنگ و معیشت** مردم **ایران** چیست؟

3. **התאחדות המורים** – תאגיד המורים, המכיל את כל המורים המועסקים במערכת החינוך, וזו אחת מהתאגידים החשובים ביותר במערכת החינוך.

[illegible]

1. התנאים וההתקנים של הסכמים • התנאים וההתקנים של הסכמים,...

.. 757

[illegible][illegible]

1. ಹೊಸದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆ :

॥ १५८ ॥

2. ...

1. **התאמה בין המערכת לבין המשתמש** – התאמה בין המערכת לבין המשתמש, כלומר בין המערכת לבין המשתמש, כלומר בין המערכת לבין המשתמש.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

കേരളം - നാല് നൂറ് നൂറുനൂറു കേരളം,

[illegible]

..

..

1. ..
2. ..

..

1. ..
2. ..

4. ..

3. ..
2. ..

..

“Хүмүүнлэг, эвчлэл, туслах, хамтран ажиллах, эвчлэл, туслах, хамтран ажиллах”

2. “Хүмүүнлэг, эвчлэл, туслах, хамтран ажиллах”
1. “Хүмүүнлэг, эвчлэл, туслах, хамтран ажиллах”

7. “Хүмүүнлэг, эвчлэл, туслах, хамтран ажиллах”
6. “Хүмүүнлэг, эвчлэл, туслах, хамтран ажиллах”
5. “Хүмүүнлэг, эвчлэл, туслах, хамтран ажиллах”
4. “Хүмүүнлэг, эвчлэл, туслах, хамтран ажиллах”

СУРГААЛ ҮГИЙН ХӨРВҮҮЛЭГ

- 10 хуудас: Үлэмж их жаргалд бүү ташуур.
- 11 хуудас: Өргөн их төрөө үйлсээр тэтгэ.
- 12 хуудас: хэлэх хамаг бүгд их иргэнийг зөөлөн авираар асар.
- 13 хуудас: Хэв хэзээд алдарших сайн нэрийг хичээх л хэрэгтэй.
- 14 хуудас: Эрхлэн сайрхах дурныг тэвч, сэтгэлийг орхи.
- 15 хуудас: Ийн тийн зальхай явдлаар үйлийг бүү осолдуул.
- 16 хуудас: Эцэг хөвгүүн элбэрэлт болбоос эл бүгдээр биширмүй.
- 17 хуудас: Өршөөл журам бүхий хүнд өлзий хутаг өгөх болой.
- 18 хуудас: Хаан хүний гучин таван эрдмийн дотор хайрлах сэтгэл нэн эрхэм.
- 19 хуудас: Төрийн ёс төв болбоос түмэн хүн биширмүй.
- 20 хуудас: Дотор сэтгэлээ ариусгаж чадсан хүн
- 21 хуудас: Төр улсаа дээрэм тонуулаас ангижруулан чадмуй.
- 22 хуудас: Харь дайсанд зүрхээ бүү шантар.
- 23 хуудас: Халуун дотроо эеэ хичээх хэрэгтэй.
- 24 хуудас: Үзтэл үнэнээр явагчдыг үргэлж өргөж хөгжөөгтүн.
- 25 хуудас: Үнэхээр гэмт хүнийг гэсгээ, цээрлүүл.
- 26 хуудас: Өршөөл журам бүхий хүнд өлзий хутаг өгөх болой.
- 27 хуудас: Сайныг сурч явбаас мандмуй. Самуунаар явбаас сөнөмүй.
- 28 хуудас: Санааг үнэн чинд хүргэгтүн.
- 29 хуудас: Саруул гэгээн бат мэргэн бологтун.
- 30 хуудас: Хууль цаазыг чанад сахихгүй болбоос
- 31 хуудас: Улс гүрэн доргиж ганхаад ирмүй.
- 32 хуудас: Арван хүнийг захирч чадагсад түмэн хүнийг захирч чадмуй.
- 33 хуудас: Түг түмэн ардаас төр ёсыг мэдэгч хүн үлэмж.
- 34 хуудас: Эевэргүү эелдэг зөөлөн сайн эм гэрийн эрдэнэ.
- 35 хуудас: Элбэрэлт тахимдуу ачлалт сайн хөвгүүн үүрдийн эрдэнэ.
- 36 хуудас: Эрдэм өршөөлт сайхан эзэн улсын эрдэнэ.
- 37 хуудас: Эрх аугаат сайн түшмэл төрийн эрдэнэ.

- 38 хуудас: Үг ирэхийн утга учрыг нягтлан асуухын урьд хүн бүр цэцэн.
- 39 хуудас: Эцэг хөвгүүн элбэрэлт болбоос эл бүгдээр биширмүй.
- 40 хуудас: Халуун зөөлөн үгст харшил хөнөөл үлэмж олон.
- 41 хуудас: Хатуу ширүүн үгст харин ч тус үлэмж.
- 42 хуудас: Буулгаагүй модонд хурц сүх хэрэг.
- 43 хуудас: Буулган завдвас зохиогч сайн уран хэрэг.
- 44 хуудас: Байгуулаагүй төрд баатар эр хэрэг.
- 45 хуудас: Байгуулан дуусвас багшлагч мэргэн хүн хэрэг.
- 46 хуудас: Хүн хэдийгээр цэцэн төрвөөс сургуулиас ангид мэргэн үл болмуй.
- 47 хуудас: Ер хоёр хүн эвтэй болбоос төмөр хүрээ мэт бэх.
- 48 хуудас: Хэлснээрээ хийгсдийн үг сайн.
- 49 хуудас: Хий хоосон яригсдын үг муу.
- 50 хуудас: Өөрийн биеийг ухааран мэдвээс өөр бусдыг тольдож чадмуй.
- 51 хуудас: Өнөр хүн хагацвас өнчин хүний идэш болом зэ.
- 52 хуудас: Өөрийн төрснөөс өөр болбоос өөр хүний олз болмуй.
- 53 хуудас: Хорин хүн эвгүй болбоос эвдэрхий хүрээ мэт хэврэг.
- 54 хуудас: Нэгэн сэтгэлт эр болбоос эр бус эрдэнэ гэлтэй.
- 55 хуудас: Нэгэн сэтгэлт эм болбоос эм бус эр гэлтэй.
- 56 хуудас: Мах идэх шүд аманд аюу.
- 57 хуудас: Хүн идэх шүд сэтгэлд аюу.
- 58 хуудас: Бие баатар болбоос нэгхэн үеийн баатар буюу.
- 59 хуудас: Билиг баатар болбоос түмэн үеийн баатар буюу.
- 60 хуудас: Бие бөх бөгөөс гагцыг яльюу.
- 61 хуудас: Сэтгэл бөх бөгөөс олныг яльюу.
- 62 хуудас: Хагацашгүй хань нөхөрт марташгүй муу үгийг бүү хэл.
- 63 хуудас: Ханилсан нөхрөө хуурвас харин биеэ хуурсанд адил больюу.
- 64 хуудас: Хотол улсаа хайрлан хорт сэтгэлтнийг гэсгээ.
- 65 хуудас: Өнөр хүн эвгүй болбоос өнчин хүний элэг болох.
- 66 хуудас: Өдөр явсан явдлыг шөнө шүүгтүн.

- 67 хуудас: Ичгүүр гэмт явдлыг ятгаж орхигтун.
- 68 хуудас: Олны дунд үгээ бэхэл.
- 69 хуудас: Гагцаар суухуйд сэтгэлээ шинжил.
- 70 хуудас: Олон хүн эвгүй болбоос оорцог хүний идэш болох.
- 71 хуудас: Цувж явсан барсаас цуглаж суусан шаазгай дээр.
- 72 хуудас: Биеэ зассугай хэмээвээс урьдаар сэтгэлээ зас.
- 73 хуудас: Бусдыг буруушаасугай хэмээвээс урьдаар биеэ буруушаа.

Ном зүй

- Базаррагчаа, М. 1989. Монгол бичгийн эгшгээр гэдэс, ацгаар холбох ба жийрэглэх ёсон. Улаанбаатар.
- Батсүрэн, Д. 2006. Монгол бичиг – I. (Сурагчийн дасгал ажил). Улаанбаатар.
- Баттогтох, Д. 1992. Монгол бичгийн хичээлийн заах аргыг боловсронгуй болгох асуудалд. Улаанбаатар.
- Баттогтох, Д. 1993. Монгол бичгийн цагаан толгой заах зөвлөмж. Улаанбаатар.
- Ганболд, Ц. 1992. Монгол төрийн түшмэл. Монгол Улсын Их Сургуулийн эрдэм шинжилгээний бичиг №1.
- Гантогтох, Г. 1992. Монгол үсгийн зурлагыг салгасан бичиг. Улаанбаатар.
- Даш, Н нар. 2013. Монгол бичгийн зөв бичихзүйн толь. Улаанбаатар.
- Дашцэдэн, Т. 1992. Монгол бичиг заах аргын уламжлалын асуудал. Улаанбаатар.
- Дашцэдэн, Т. 2012. Миний монгол бичиг. Улаанбаатар. Мөнхийн үсэг
- Лувсанжав, Ч нар. 1992. Монгол бичгийн хадмал толь. Япон.
- Лувсанжав, Ч., Галсан, Т. 1993. Монгол бичиг өөрөө сурах ном. Улаанбаатар.
- Соронзон, Д. 2020. Цахим бичвэр. Улаанбаатар.
- Төмөр, Д. Монгол бичгээ арван таван хоногт бие даан сурах анхны хичээлүүд. Улаанбаатар.
- Төмөртоого, Д. 2018. Монгол хэлний үгийн гарлын тайлбар толь. Улаанбаатар. Адмон хэвлэлийн газар.
- Цог-Очир, А. 2002. Монгол бичиг. Улаанбаатар.
- Цэвэл, Я. 1966. Монгол хэлний товч тайлбар толь. Улаанбаатар. Улсын Хэвлэлийн хэрэг эрхлэх хороо.
- Чоймаа, Ш. 2002. Монгол бичиг (сурах бичиг). Нэмэн дэлгэрүүлсэн гурав дахь хэвлэл. Улаанбаатар.
- Чоймаа, Ш. 2003. Монгол, кирилл бичгийн зөв бичих зүйн харьцуулсан судалгаа.
- Чоймаа, Ш., Заяабаатар, Д. 2009. Монгол бичгийн зөв бичих дүрмийн хураангуй. (Мэдлэг шалгах сорил). Улаанбаатар.
- Чоймаа, Ш нар. 2011. Монгол хэлний хадмал толь (кирилл-монгол тайлбар). Улаанбаатар. Соёмбо принтинг.
- Чоймаа, Ш нар. 2019. Үндэсний бичиг – VI (Ерөнхий боловсролын сургуулийн 6 дугаар ангийн сурах бичиг). Улаанбаатар.
- Чоймаа, Ш нар. 2023. Үндэсний бичиг – IX (Ерөнхий боловсролын

сургуулийн 9 дүгээр ангийн сурах бичиг). Улаанбаатар.

- Чоймаа, Ш. Мөнх-Учрал, Э. Гэрэлмаа, Д. Оюундарь, Н. 2023. Чингис хааны билиг сургаал. Улаанбаатар. Болор судар хэвлэлийн газар.
- Төрийн албаны тухай хууль. (Шинэчилсэн найруулга). Улаанбаатар.
- “Төрийн мэдээлэл” сэтгүүл. (2023). Дугаар 30. Улаанбаатар.
- “Монгол Улсын Үндсэн хууль”

Цахим эх сурвалж

- Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, <https://mfa.gov.mn/trade/61525>
- <https://legalinfo.mn>
- <https://www.montsame.mn/>
- <https://president.mn/>
- <https://mongoltoli.mn/>
- <http://toli.gov.mn/>

Тэмдэглэл

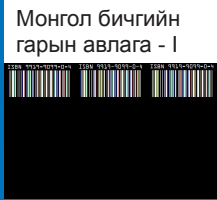
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Тэмдэглэл

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Тэмдэглэл

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Монгол бичгийн гарын авлага - I
Монгол бичгийн гарын авлага - I

Монгол бичгийн гарын авлага - I
Монгол бичгийн гарын авлага - I

Монгол бичгийн гарын авлага - I
Монгол бичгийн гарын авлага - I